

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV BOHEMISTIKY

**DVOJÍ VARIANTA POPISU V HISTORICKÉ BELETRII:
JIRÁSEK - ČECH**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí práce: prof. PhDr. Dalibor Tureček, DSc.

Autor práce: Veronika Králíková

Obor: Bohemistika

Ročník: 4.

2016

Prohlašuji, že jsem svou bakalářskou práci na téma *Dvojitá varianta popisu v historické beletrii: Jirásek – Čech* vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované bibliografie.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponenta práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním výsledků své kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 27. července 2016

.....
Veronika Králíková

ANOTACE

Cílem bakalářské práce je rozbor popisné složky v díle *Proti všem* od Aloise Jiráska. Na popis je nejprve nahlíženo z hlediska teorie, tzn. stylistická analýza díla. Stylistická analýza zároveň uvede následující kapitolu, kterou je náhled na poetickou složku jazyka. Podstatnou část práce utváří zacházení s prostorem jako takovým a tvorba popisu míst, osob a předmětů. Součástí práce je také celkové zmapování popisné složky v díle.

ANNOTATION

The aim of the Bachelor thesis is to analyse the descriptive aspect of Alois Jirásek's work *Proti všem*. The description is first being looked at from a theoretical point of view, i.e. in terms of stylistics. The stylistic analysis at the same time introduces the following chapter that focuses on the poetic aspect of the language. A significant part of the thesis also deals with the depiction of space as such and with the description of places, people and objects. The thesis includes an overall summary of the descriptive aspect of the work.

.

Na tomto místě bych chtěla poděkovat prof. PhDr. Daliboru Turečkovi, DSc., za vstřícnost, trpělivost a také za cenné rady, které mi poskytoval po celou dobu tvorby mé bakalářské práce.

Též děkuji své rodině a kolegům za oporu.

OBSAH

ÚVOD	8
1 PRVKY ZE STYLISTICKÉ ANALÝZY, O POPISU	11
2 PROSTOR	15
2.1 Vytvářený prostor	15
2.1.1 Plasticita.....	15
2.1.2 Plochy	17
2.1.3 Tendence k propojování ploch (prostor).....	19
2.2 Krajina	20
2.2.1 Fenomén rozlehlosti.....	21
2.2.2 Krajinotvorné útvary	24
2.3 Město, vesnice	26
2.4 Interiéry staveb	27
2.4.1 Propojování interiéru a exteriéru	27
3 POSTAVY	29
3.1 Tři stupně klasifikace postav	31
3.1.1 Dav.....	31
3.1.2 Jednotlivci, menší skupiny.....	33
3.1.3 Účelově vybrané osoby.....	37
3.2 Shrnutí.....	38
4 VĚCNĚ-PŘEDMĚTOVÁ SLOŽKA.....	40
4.1 Předměty posilující lidskou sféru	40
4.1.1 Zvířata – koně	40
4.1.2 Oděvy.....	41
4.1.3 Látky	42
4.2 Předměty posilující sféru prostoru	42
4.2.1 Prvky v krajině.....	42
5 ASPEKTY DOTVÁŘEJÍCÍ PROSTOR, POSTAVY A PŘEDMĚTY.....	44
5.1 Barevnost	44
5.2 Velikost.....	45
5.3 Emoce	45
5.4 Vizualizace.....	46
6 REKONSTRUKTUCE POPISNÉ LINIE	48

7 HISTORIE, REALISMUS.....	52
8 POETIZACE JIRÁSKOVA DÍLA.....	56
ZÁVĚR.....	57
SEZNAM OBRÁZKŮ A TABULEK.....	61
LITERATURA.....	62
Primární.....	62
Sekundární.....	62
PŘÍLOHA.....	64

ÚVOD

Alois Jirásek je mužem, jehož život byl rozlomen do dvou století. Do století, která přinášela změnu životního stylu, inovaci politické scény a samozřejmě pro muže vzdělaného a literárně znalého též důležitou proměnu prostředí uměleckého, literárního. Byl přítomen u jevů století devatenáctého a dvacátého, u jejich stoupání i pádů. Zním je především díly *Psohlavci* a *Staré pověsti české* a v povědomí čtenářů i „nečtenářů“ je zakotven především jako „autor školní četby“. Nutno dodat, že je autorem, který napsal široké spektrum děl. „*Jmenuje se po něm nejedna ulice a v Praze nese jeho jméno náměstí, na kterém už dnes nelze ani v klidu postát a pohovořit, natož se zálibně porozhlédnout anebo posedět.*“¹ Pokud by za tohoto spisovatele mohla mluvit odvedená práce na literárním poli, jaký popis Aloise Jirásky by tím vznikl?

Tato bakalářská práce nebude analyzovat popis Aloise Jirásky samého, nýbrž popis objevující se v jeho díle *Proti všem*. Byť to nemusí být při prvním pohledu zřejmé, toto zkoumání též podkryje literární část duše již zmíněného autora. Tyto dva prvky spolu souzní vzhledem k tomu, že za slovy se skrývá představa a v závislosti na symbolické hodnotě může být každý prvek vnímán sám o sobě, nebo být konfrontován v souvislostech s ostatními, skládajíc tak pozoruhodný celek.

Ve vybraném Jiráskově díle budu zkoumat estetickou složku vystavěnou popisnými pasážemi, popisnou složku obecně, částečně analyzovat narativní linii a dále interpretovat motivy do knihy vložené. Oporou při psaní této práce a dokladovými prostředky mi pak budou především dvě díla. Prvním jest kniha *Popis jako transmediální modus reprezentace* (2013) od Wenera Wolfa². V této knize se snoubí teoretické poznatky z pole zkoumání popisu i práce s narativem. Použití jmenovaného titulu tedy nepodkládá pouze rozbor popisu, ale taktéž částečnou analýzu narativu, i když ta se může projevit na některých místech pouze v náznacích. Strukturu druhé knihy pak vystavěla Alice Jedličková³. Jako editorka je podepsána pod titulem knihy *O popisu* (2014), kde jsou poskládány příspěvky devíti autorů a na závěr samotné Alice Jedličkové. Studium této publikace jsem získala podloží pro mnoho námětů získaných

¹ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Alois Jirásek*. Praha: Melantrich, 1987, s. 7.

² WOLF, Werner. *Popis jako transmediální modus reprezentace*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR v. v. i., 2013.

³ JEDLIČKOVÁ, Alice (ed.). *O popisu*. Praha: Akropolis, 2014.

z primární literatury a kniha z toho důvodu tvoří jeden ze základních kamenů celé bakalářské práce.

Literárněhistorický průzkum doplní též stylistická analýza. Její přítomnost v této bakalářské práci objasní výstavbu díla a bude také nápomocna při odkrývání poznatků o Jiráskem vytvořeném prostoru, postavách a věcně-předmětové složce v díle. Při exkurzu do pole stylistiky mi podkladovou knihou bude *Stylistika češtiny* (1990) od autorů Chloupka, Čechové, Krčmové a Minářové⁴.

Tuto bakalářskou práci lze vnímat skrze optiku rozdělení na části teoretickou a praktickou, přičemž obě složky lze najít ve všech tematických kapitolách. Je však také možno poodstoupit od řečeného dělení a pohlédnout na rozbor přes osu hlavní tematiky jdoucí napříč prací a ta pak člení dílo do částí tří.⁵ První se věnuje třem základním aspektům díla, tedy rozboru prostoru, postav a věcně-předmětové složky. Druhá je zaměřena na sekundární aspekty, kterými jsou barevnost, velikost (ať už je pojmána jakkoli), emoce a vizualizace. Také zde má své místo zacházení s jazykem v analyzovaném díle. Část třetí odkazuje ke směru v díle užitém, k realismu. Podnětným příspěvkem je též krátké pojednání o historii.

Středobodem bakalářské práce jsou již zmiňované tři kategorie: prostor, postavy a věcně-předmětová složka. Důležitým bodem zkoumání představují Jiráskem vytvářené popisy krajiny, avšak nelze nahlížet jen na tyto popisy bez toho, aby bylo bráno v úvahu zacházení s prostorem obecně. Z hlediska rozboru charakteristiky osob je opět nutný rys obecného, aby se následně mohlo přejít ke konkrétnímu. U třetí složky je tomu stejně, a proto všechny tři kapitoly obsahují celkový pohled na rozebíranou problematiku a až po jejím nastínění přecházím ke konkrétním aspektům.

Významnou část práce samé tvoří také rekonstrukce popisné linie. Ta dokladuje rozložení souboru popisů do textu vložených a částečně také poukazuje na to, jakým způsobem je zacházeno s narativem.

Bakalářská práce má taktéž obsahovat pasáž o Svatopluku Čechovi a vybraném dílu, ve kterém měla být rozebírána popisná složka. Poznatky z tohoto zkoumání měly být následně komparovány s Jiráskovým *Proti všem* a z tohoto srovnání měla vzejít odpověď na otázku po rozdílu v jejich tvorbě z hlediska výstavby složky popisné. V práci se však soustředím pouze na postavu Aloise Jiráska a vybrané dílo, protože při procesu tvorby práce jsem odhalila sérii významných prvků na sebe navazujících a při

⁴ CHLOUPEK, Jan a kol. *Stylistika češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991.

⁵ Viz přílohu.

obsáhlosti těchto podnětů do díla zasazených by v bakalářské práci nezbyl dostatek prostoru pro analýzu díla Svatopluka Čecha. Pozornost věnovaná tomuto autorovi by neměla být nijak krácena, a proto jsem se rozhodla nechat tuto kapitolu prozatím otevřenou.

1 PRVKY ZE STYLISTICKÉ ANALÝZY, O POPISU

Byť středobod bakalářské práce tvoří literární dílo a analýza jemu přisouzená⁶, je nutno také částečně užít prvků z pole stylistiky. Ty pomohou objasnit určité aspekty shromážděné zkoumáním vybraného díla a stylistický rozbor tedy do jisté míry poskytne zázemí získaným informacím. Budou však užívány pouze jednotlivé prvky z obsáhlého souboru poznatků z oblasti stylistiky, protože pro účely této práce není úplná stylistická analýza potřebná. Informace z oboru stylistiky budou použity především při rozboru tří základních kategorií v díle, kterými jsou postavy, prostor a věcně-předmětová složka.

Kromě zkoumání toho, jakým způsobem se popis v textu projevuje a jak je vytvářen, jsem konstruovala popisnou linii⁷, jež dokladuje množství a umístění popisů v textu. V souvislosti s tím je pro mne také důležitý pohled na konstrukci samotného textu. Jak praví Bohuslav Havránek a Alois Jedlička, „[p]odle způsobu jazykového zpracování tématu, podle poměru mluvčího k němu i podle uspořádání obsahových složek rozlišujeme jednotlivé slohové postupy.“⁸ V *Proti všem* se uplatňují dva slohové postupy: vyprávěcí a popisný. Prostřednictvím nich lze definovat, jaké prvky jsou obsaženy v textu. Skrze slohový postup popisný jsou čtenáři zprostředkovávány informace o postavách, věcně-předmětové složce a prostoru. Informace jsou kupeny na předem daných místech a postupným podáváním znaků o jednotlivých entitách je v díle nastolován pořádek. Slohový postup vyprávěcí pak tyto informace zasazuje do děje, sloučením postav s předměty na určitých místech vznikají události.⁹ Poznatek o slohových postupech se projevuje v již zmíněné konstruované linii, a vlivem toho tedy bylo nutné dané informace zanést do této kapitoly.¹⁰

I přes kombinaci dvou slohových postupů a tím stanovené náplně podávaných informací, je v textu zajištěna tematická posloupnost, tzn. že „*následující výpověď*

⁶ Tzn. interpretace díla. Například nález motivů do díla vsazených, které mají jistou funkci a konstruují formu díla, poloha vyprávěče a postav, zkoumání narativu atd.

⁷ Rekonstrukce popisné linky je k nahlédnutí v samostatné kapitole (č. 6).

⁸ HAVRÁNEK, Bohuslav a Alois JEDLIČKA. *Stručná mluvnice česká*. Praha: Nakladatelství Fortuna, 2002, s. 191.

⁹ Tamtéž, s. 192.

¹⁰ Více informací je umístěno v již zmíněné kapitole o rekonstrukci popisné linky (kapitola č. 6), protože tam se také nachází tabulka zachycující uplatnění těchto dvou postupů v praxi.

některé tematicky navazuje na předcházející, obsahuje buď některé její prvky, nebo ji zahrnuje celou.“¹¹ Dokladem toho může být následující úryvek z díla:

„Mířili k Přiběnicům, hradu pana Oldřicha z Rožmberka, kdež se mohli nadíti bezpečného útulku. Tam už před tím, hned jak král umřel, když první strachy šly a první hrozné noviny, že v Praze, v Plzni a jindy obořili kláštery a je vydrancovali, odeslali z Louňovic pro všechnu jistotu nejdražší klenoty, vzácné zboží od kalichů, monstrancí, ornátů i drahých knih, jak před nimi již učinili opat i veškery konvent kláštera Milevského.“¹²

Z této části textu plyne kromě zajištěné návaznosti také užití rozvrstvenějších souvětí. V souvětích je využíváno parataxe i hypotaxe, přesto však mohou působit na čtenáře chaoticky a dokonce i přes obstaranou tematickou posloupnost lze ztratit v textu orientaci. Toto je jeden ze záporů, které dílo vykazuje a vlivem něhož může být pro čtenáře nedostupné. Zkoumané dílo se celkově vyznačuje převahou souvětí nad větami jednoduchými, ty se objevují pouze výjimečně.¹³

Obecná výstavba díla se oproti složité skladbě souvětí jeví poněkud jednoduše. Horizontální členění textu¹⁴ je založeno na rozdělení díla do tří sekcí – I. *Skonání věku*¹⁵, II. *Krucjata*¹⁶, III. *Boží zástup*¹⁷. Každá ze tří uvedených částí má určitý počet kapitol označených pro přehlednost římskou číslicí a kapitoly jsou různé délky¹⁸. Vertikální členění textu se zakládá na pásmu řeči postav a řeči vypravěče.¹⁹ Při zkoumání řeči postav, případně řeči vypravěče jsem nicméně došla ke stejnému závěru – informace jsou čtenáři podávány postupně a dochází zde k plynulému odhalování bodů popisovaného předmětu či charakterizované osoby.²⁰

¹¹ ČECHOVÁ, Marie a kol. *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, a. s., 2011, s. 397.

¹² JIRÁSEK, Alois. *Proti všem*. Praha: Naše vojsko, 1954, s. 10.

¹³ Tento prvek by se možná mohl považovat za jev charakterizující styl psaní Aloise Jirásky.

¹⁴ CHLOUPEK, Jan a kol. *Stylistika češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991, s. 235.

¹⁵ JIRÁSEK, Alois. *Proti všem*. Praha: Naše vojsko, 1954, s. 19-117.

¹⁶ Tamtéž, s. 121-410.

¹⁷ Tamtéž, s. 413-459.

¹⁸ Na základě tohoto členění je vystavěna tabulka s rekonstrukcí popisné linky (kapitola č. 6).

¹⁹ CHLOUPEK, Jan a kol. *Stylistika češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991, s. 236-237.; Tento bod je dále rozvíjen v kapitole o aspektech, které dotvářejí postavy, prostor a předměty.

²⁰ O postupné odkrývání informací mluví také Ladislav Dvorský: DVORSKÝ, Ladislav. *Kapitoly o popisu*. Praha: Vydavatelství a nakladatelství Novinář, 1988, s. 12.

Jazyk dílo vytvářející je spisovný, často jsou v něm užívány dobové výrazy (například *škorňe*²¹ – označení obuvi), archaismy atd.: „*Všaktě bratr včera všečen lýtý domů přišel a mečem o stůl uhodil, že nepřítel už v zemi, že třeba se chystat, hradit, a ti tu že se hádají o ornáty, a že již čas, aby bratr Žižka to správil železnou rukou, aby nekazili kázně v bratrstvu.*“²² Rozsah užívaných výrazů je poměrně široký, ale i tak v textu dochází k opakování vybraných slov, například *zář*.²³ To osvětluje relativně nízkou míru přítomnosti deiktických zájmen.²⁴

V rámci popisu prostoru (krajiny) a postav jsou důležité dva pojmy, kterými jsou charakteristika a líčení. Kapitola o postavách (a taktéž i o prostoru) přináší definici pojmu zformulovanou Ladislavou Lederbuchovou²⁵, ale při povaze zacházení s těmito pojmy je nutné jejich širší rozvedení. Charakteristika je pojem, který s sebou nese nejen popis rysů osoby, ale také jisté hodnocení. Dělí se na charakteristiku vnější, kdy je osoba popisována na základě vnějších rysů, a na vnitřní, jež se pojí s vyjádřením povahy. Rysy osoby se dají popsat přímo (charakteristika přímá), nebo nepřímo (volí se například povahové rysy člověka, které zobrazí jeho charakter; činy).²⁶ Líčení představuje popis krajiny, jenž je zbarven dojmů, které v člověku vyvolává. Krajinu (přírodu) je možno vylíčit různými způsoby v závislosti na momentálním rozpoložení autora popisu.²⁷

Na začátku kapitoly jsem zmínila použití popisného slohového postupu a nyní uvedu používané typy popisu, se kterými je možno se setkat. Prvním je popis statický, který zobrazuje příznačné rysy předmětu v „klidové“ poloze – nevyjadřuje zde žádnou dějovost. Oproti tomu popis dynamický zobrazuje předmět v pohybu.²⁸ Oba typy popisu se vyskytují v knize *Proti všem*.²⁹

²¹ JIRÁSEK, Alois. *Proti všem*. Praha: Naše vojsko, 1954, s. 18.

²² Tamtéž, s. 90.

²³ Po mnohačetném setkání s tímto výrazem jsem začala uvažovat o jeho zasazení do textu a možné motivu, který by mohl být výrazu přiřknut. Nicméně při bližším zhlédnutí koloritu oblastí, v nichž se tento výraz vyskytuje, jsem nenašla žádnou spojitost. Slovo *zář* se pojí s označením emocí, proudem světla, jasností barvy, atd.

²⁴ O užívání deiktických zájmen hovoří také Jana Hoffmannová. Ta však zastává stanovisko, že jsou v textu relativně hojně užívána. HOFFMANNOVÁ, Jana. *Nepřítomný popis: kompenzace jeho evokační a identifikační funkce*. In: JEDLIČKOVÁ, Alice (ed.). *O popisu*. Praha: Akropolis, 2014, s. 9-16.

²⁵ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. Jinočany: Nakladatelství H & H Vyšehradská, s. r. o., 2002.

²⁶ CHLOUPEK, Jan a kol. *Stylistika češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991, s. 86-87.

²⁷ Tamtéž, s. 87.

²⁸ Tamtéž, s. 89.

²⁹ Dokladem tohoto tvrzení jsou úryvky z díla, které se nacházejí v kapitole o prostoru a postavách.

Ladislav Dvorský také hovoří o popisu individuálním a hromadném. Týkají se množství osob (popř. předmětů), které jsou v danou chvíli popisovány.³⁰ I ty se vyskytují v analyzovaném díle.

Při pohledu na typy popisu a jejich množství v rozebíraném díle se může zdát, že brání v kvalitní výstavbě textu a potlačují dějovost, ale tato domněnka je do určité míry mylná. Při setkání s popisnými pasážemi v Jiráskově díle *Proti všem* se čtenář dostane sice k vyjadřované skutečnosti, avšak ta je nastiňována pouze v bodech, tedy je užita forma výčtu. Čtenáři může být představována postava nově se dostávající na scénu, ovšem jsou charakterizovány jen rysy postavy a ne postava celá. K charakteristice osoby jsou zvoleny takové prvky, aby byla na první pohled nezaměnitelná s jinou, ovšem hlubšího poznání nově přichozího aspektu do děje se při prvním setkání čtenáři nedostane.³¹ Tak je tomu i s líčenou krajinou – Jirásek ji zobrazuje hlavně formou výčtu, postupem po jednotlivých krajinných útvarech.

Alice Jedličková v knize *O popisu* hovoří o možném snižování čtenářova napětí při procesu čtení vlivem četných popisných pasáží³². U rozsáhlých popisů se dokonce stává, že jsou čtenáři vynechávány.³³ Jak již bylo řečeno výše, u Aloise Jiráska se čtenář setká s četnými popisnými pasážemi, ale ty nepůsobí vyčerpávajícím dojmem, spíše průběžně vytvářejí kulisy a doplňují čtenáři informace. Ten jimi není přehlcn, protože popisy nejsou na úkor toku textu. Leckdy je samozřejmě nutno popsat nové místo děje, ale též je nezbytné si povšimnout, že později (tedy při pokročilém čtení) už jsou čtenáři poskytovány jen ty popisy, které působí na smysly³⁴ a relativně vhodně doplňují dějovou linii.³⁵ Čtenáři tyto popisy pomáhají dotvořit představu o daném místě.³⁶

Nechť jsou dokladem zde uvedených informací kapitoly obsahující rozbor prostoru, postav a věcně-předmětové složky.

³⁰ DVORSKÝ, Ladislav. *Kapitoly o popisu*. Praha: Vydavatelství a nakladatelství Novinář, 1988, s. 21.; Doklady popisu hromadného a individuálního se nacházejí v kapitole o věcně-předmětové složce díla (kap. č. 4) a postavách (kap. č. 3).

³¹ Záleží však také na tom, s jakou postavou se čtenář setká. Viz tři stupně klasifikace osob – kapitola postavy (kap. č. 3).

³² JEDLIČKOVÁ, Alice. *Experencialita: rozděluje, nebo spojuje popis a vyprávění?* In: JEDLIČKOVÁ, Alice (ed.). *O popisu*. Praha: Akropolis, 2014, s. 146-162.

³³ Je známo, že kniha přesytená popisy není pro čtenáře tolik atraktivní. Jako příklad knihy, kde se leckdy vyskytuje více popisů než by mohlo být třeba, bych ráda uvedla knihu Viktora Huga *Chrám Matky Boží v Paříži*. Ovšem lze toto dílo brát také jako popis architektonického skvostu. Může tedy být míra popisu v díle řádně uchopena?

³⁴ Toto téma je nastíněno v samostatné kapitole o aspektech, které dotvářejí prostor, postavy a předměty (kap. č. 5).

³⁵ Opět musím odkázat na rekonstrukci popisné linky (kap. č. 6).

³⁶ Poznámka se také vztahuje k popisu osob a věcně-předmětové složky.

2 PROSTOR

Tato kapitola shrnuje, jakým způsobem jsou v díle *Proti všem* vytvářeny popisy míst. Ty jsou jedním z ústředních prvků z hlediska popisů a považují za důležité jim věnovat pozornost, jelikož vytvářejí kulisy pro dobu ne menší, než jakou byla doba husitská. Konkrétně v rozebíraném díle se jedná o místa, na kterých je rozvíjena hlavní dějová linie. V jednotlivých kapitolách jsou rozebírány popisy krajiny, města a vesnice. V souvislosti s rozbořem vesnic a měst je pak také probrán popis budov, v užším vymezení popis drobnějších celků – interiérů staveb.

Primárně v této kapitole sice budu rozebírat popis míst, nicméně popisovaná místa jsou jen malou výsečí z prostoru, který je zde Aloisem Jiráskem vytvářen. Pohled na to, jakým způsobem je zpracován popis míst, je důležitý, avšak nelze pracovat s jednotlivými částmi bez toho, aby nejdřív nebyl předestřen celek. V této kapitole se tedy budu také zabývat tím, jakým způsobem je prostor obecně vytvářen.

„PROSTOR, PROSTŘEDÍ LITERÁRNÍHO DÍLA – tematická kategorie, obraz vnějšího světa – přírodního nebo společenského [...]. Významy prostoru jsou tvořeny kompozicí – prostor je širší pojem než místo děje, je dán vztahy mezi prostředími děje.“³⁷

Tuto definici prostoru podala Ladislava Lederbuchová v knize *Průvodce literárním dílem* (2002). Definice částečně opakuje úvodní slova kapitoly, ale také dále předestírá náplň kapitoly další. Ta se bude zabývat vztahem mezi jednotlivými místy děje a také způsobem, jakým zde dochází k propojování prostředí. Fakt, že je vytvářena vazba mezi místy, na nichž se postavy pohybují, ukazuje na kompaktnost daného prostoru.

2.1 Vytvářený prostor

2.1.1 Plasticita

Pospolitosť³⁸ míst umocňuje celkový dojem z díla *Proti všem*. Tento prvek souvisí s tím, jakým způsobem je prostor vytvářen. Při procesu čtení si čtenář jistě povšimne, že svět,

³⁷ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. Jinočany: Nakladatelství H & H Vyšehradská, s. r. o., 2002, s. 255.

³⁸ Pospolitosť míst a ostatních prvků v díle je k nahlédnutí v kapitole zabývající se rekonstrukcí popisné linky (kap. č. 6).

ve kterém se nachází, je plastický. Plasticita prostoru je navozena tím, že tento svět Jirásek konstruuje způsobem, který čtenář zná z běžného života. Při pohledu okolo sebe člověk vidí dané místo a věci místo doplňující, nad ním se klene nebe, které jednotlivé prvky zaštiťuje. Takto je to i v Jiráskem utvořeném světě. Jirásek nezobrazuje pouze věci důležité pro tok děje, ale celkově popisuje také předměty kolem nich, i když v tu chvíli není jejich zobrazení bezprostředně nutné.³⁹ Dokladem toho může být následující úryvek, jenž popisuje cestu skupiny postav. Z hlediska popisné složky by zde nemusel být dán důraz na důsledné líčení cesty a okolní krajiny, nicméně je zřejmé, že i tato složka je zde plně rozvinuta:

„Přes tu chvíli se ohlédl a zase zahuboval na sakristana, at' sedí a mlčí, když staroch, vida pána jako pacholka koně vedoucího, se nabízel, že sleze, že on koně povede. Bídá cesta vedla mělkým úvalem pod pravým jeho svahe. Byl zoraný, v plném světle, mírný, ale zavíral přece všechen rozhled. Jen nebe, tou chvílí již vyjasněné, za ním vystávalo. Nalevo u cesty táhla se úzká lučina, nad ní druhý svah. Tam bylo vše ještě ve stínu. Jen vrcholky starých stromů nevelké doubraviny byly prozářeny světlem časného jitra. V tu stranu také neviděl dál, do krajiny. A ticho kolem, až pusto za ranního chladu. Jen z polí vpravo zněla neúmorná píseň skřivanova.“⁴⁰

Při vytváření prostoru tedy není užíváno jen holé konstrukce, ale i dalšího materiálu, který konstrukci vyplní. Výsledkem je celistvý prostor, který komplexně působí na čtenáře. Plasticita prostoru tedy není navozována bezděčně, její prvek v díle hraje podstatnou roli a mimo jiné⁴¹ má za následek vtažení čtenáře do děje.

Plasticita prostoru je také posilována tím, že jednotlivé prvky vytvářející text na sebe plynule navazují⁴² a nevznikají tak tzv. hluchá místa. Taková místa by způsobovala hrubé přechody z jednoho (dějového) pole na druhé, formovala by v díle cosi

³⁹ Popis jednotlivých komponentů v textu nestaví jen plastičnost, ale konkrétně u popisu míst inklinuje také k myšlence toho, že daný prostor je rozlehlý. Tuto problematiku rozeberu v dílčí kapitole (kap. č. 2).

⁴⁰ JIRÁSEK, Alois. *Proti všem*. Praha: Naše vojsko, 1953, s. 28-29.

⁴¹ Pokud by v díle bylo používáno pouze účelových prvků, například surový popis míst, osob k nim patřících a mírně rozvinutý děj, nedalo by se využívat jiných prvků, v díle taktéž důležitých. Jedním z nich je například zakomponování psychologické složky. V díle *Proti všem* by se například jednalo o soukromý život jedné z hlavních protagonistek, který je mimo jiné v knize rozvíjen. Tato složka v díle netvoří důležitou část, nicméně působí na čtenáře a samozřejmě přispívá k rozvoji děje. Celkově pak přispívá k tomu, že vytvářený svět je bohatší a čtenář se také může posouvat po více úrovních děje.

⁴² Jednotlivé prvky na sebe navazují – téma a réma. Bližší informace jsou k nahlédnutí v kapitole o stylistické analýze díla (kap. č. 1).

nedourčeného. Alois Jirásek se v díle vzniku takových míst vyvaroval⁴³ a umocnil tím plasticitu vytvářeného prostoru. Doložit toto tvrzení může například úryvek, v němž se mísí postavy s krajinou a vytvářejí kompaktní celek:

„Paní Zdena kráčela bystře s ostatními. Nic ji neunavovalo. Cítila se svěží a silnou, a bylo jí volno. Jarní jitro bylo krásné. Nebe jasno, slunce zářilo; cesty za včerejšek hrubě vyschly. Brali se volnou, širokou krajinou. Nalevo měli zoraná pole, ouhory, většinou však samé lány svěže zeleného osení. Lány ty se táhly rovinou, jen tu tam do mírných chlumů, k doubravám na jejich výšině, nebo k lesíkům temně modrým v bělavém, hebounkém závoji ranní mlhy. [...] Vodní, bílá káňata poletovala nad těmi mokřinami a pastvišti, usedala na nich, a zas už se vznese veslovala na dlouhých svých křídlech nad strouhou zářícím vzduchem. Průvod bratří a sester uchýloval se více nalevo od těchto blat, drže se suchých cest a luk.“⁴⁴

Ve spojitosti s tímto prvkem v díle je také nutno uvést tendenci k propojování dílčích prostor.⁴⁵ Toto propojování vytváří souvislou představu o daném místě a samozřejmě přispívá k plastičnosti díla.⁴⁶

2.1.2 Plochy

V rámci vytváření prostoru je potřebné nastínit pozici ploch, s nimiž Alois Jirásek pracuje. Jedná se o plochu „nebeskou“ a „zemskou“. Je nutné tyto plochy rozlišovat, protože s každou pracuje odlišným způsobem a každá z nich nese svou významovou hodnotu. Plochy jsou současně zatíženy měrou konkretizace – plocha zemská zobrazuje konkrétní aspekty díla oproti ploše nebeské, jíž jsou přisuzovány spíše aspekty abstraktní.

Plocha zemská přináší tyto konkrétní aspekty:

- a) práce s krajinou⁴⁷,
- b) práce s městem (vesnicí)⁴⁸,

⁴³ Zde se nabízí otázka, zda v tomto případě šlo o autorův záměr, či přirozený následek autorovy promyšlené kompozice.

⁴⁴ JIRÁSEK, Alois. *Proti všem*. Praha: Naše vojsko, 1953, s. 82.

⁴⁵ Propojování dílčích prostor znamená propojení interiéru s exteriérem. Nemusí se však vždy jednat o exteriér jakožto nejbližší okolí, ale je zde myšlen exteriér jako celek. Propojení je uskutečňováno prostřednictvím ustálených prvků. Tato problematika je rozsáhlejšího charakteru a z toho důvodu se jí budu věnovat v dílčí kapitole v rámci rozboru popisu interiérů.

⁴⁶ Tendence k propojování prostor bude blíže rozebrána v dílčí kapitole.

⁴⁷ Způsob práce s krajinou je zaznamenán v samostatné kapitole o krajině. Tato část tvoří důležitou složku mé bakalářské práce.

- c) lidská sféra⁴⁹,
- d) věcně-předmětová sféra⁵⁰.

Plocha nebeská předvádí:

- a) náboženský motiv⁵¹,
- b) emoce, také zdroj utváření nálady⁵².

Dále je nutné zmínit protilehlou pozici ploch. Metaforicky řečeno dané plochy nestojí vedle sebe, ale body, jimiž jsou vymežovány, je staví naproti sobě a jejich postoj vyvolává vzájemné ovlivňování. To souvisí například s vyjadřováním nálady v díle, kdy vyjádřená nálada na jedné ploše koresponduje s náladou na ploše druhé. Příkladem toho může být úryvek z díla, v němž plocha nebeská navodí náladu na ploše zemské:

„Jarní den byl zasmušilý. Na lesích, na obzoru i na veškeré krajině v pláni jarně omládlé ležel stín temnošedých mračen po nebi se honících a dusil všelikou barvu. Lesy os něho ztemněly, zčernaly, a všecka zeleň v polích byla ztlumena. Osení po lánech se neklidně zmítalo v chladném větru. Cesta, pole i meze byly opuštěny, všecko zmlklo. I skřivaniův zpěv zněl tím tichem jako z mlh. Krajiny jindy vážná v tom stínu a v té opuštěnosti byla smutná.“⁵³

Zároveň prvek ovlivnění souvisí s potvrzením plastičnosti díla, do jisté míry ovlivnění vyvolává spolupráci mezi jednotlivými složkami, a potvrzuje tak pospolitost vytvářeného prostoru.

⁴⁸ Taktéž dílčí kapitola práce.

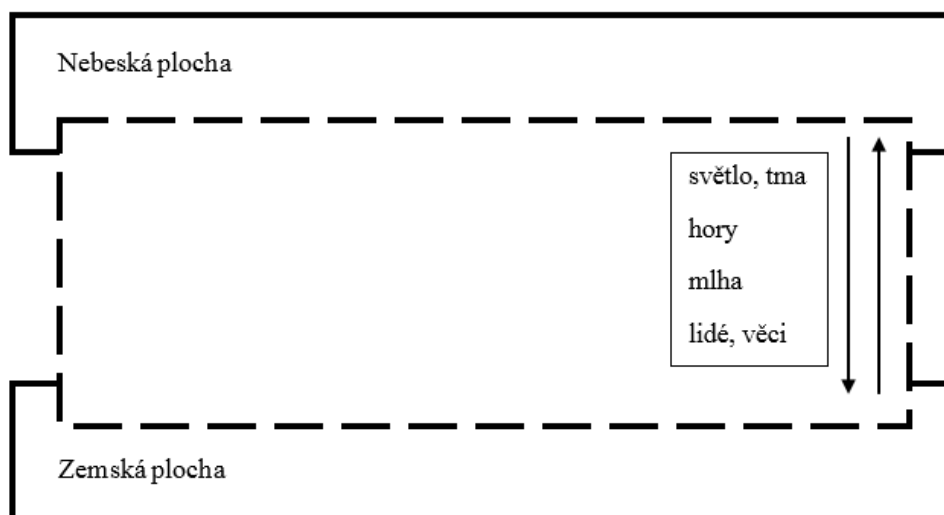
⁴⁹ Samostatná kapitola práce.

⁵⁰ Věcně-předmětová sféra se váže převážně na lidskou sféru, doplňuje ji. Z hlediska rozboru popisu tato složka utváří třetí důležitý bod, kterému se budu věnovat v samostatné kapitole.

⁵¹ Tento bod je primárně spojen s krajínovým útvarem – horou – a z toho důvodu bude rozebrán v kapitole o krajině.

⁵² Z hlediska utváření emocí zde hraje roli několik faktů navzájem souvisejících, z nichž nelze zmínit jeden bez opomenutí druhého, a proto i tento bod bude rozebrán v jedné z následujících kapitol.

⁵³ JIRÁSEK, Alois. *Proti všem*. Praha: Naše vojsko, 1953, s. 122-123.

Obrázek 1: Plocha nebeská a zemská.

2.1.3 Tendence k propojování ploch (prostor)

V souvislosti s protilehlým postavením ploch může docházet k domněnce, že daný prostor mezi plochami zůstává nevyplněn a to částečně narušuje argument týkající se plasticity díla. Tato dílčí kapitola slouží k tomu, aby byla možná domněnka vyvrácena a zároveň byl posílen (a podložen) argument o plasticitě Jiráskova díla *Proti všem*.

Tendence k propojování ploch (prostor) se řadí mezi důležité body, které lze v díle spatřit. Není to pouze jeden ze stavebních komponentů, které byly v díle užity, ale slouží také k umocňování celkového dojmu z díla. V kapitole bude probráno propojování ploch i prostor, protože dané prvky se neváží pouze k jednomu typu propojení, ale mohou se objevit i u typu druhého.

Tendence propojovat se vyjevuje:

1. mezi plochami, kde spojovacími prvky jsou:
 - a. hory⁵⁴,
 - b. světlo a tma⁵⁵,
 - c. mlha⁵⁶,
2. mezi prostory – na ploše zemské, kde na sebe navazují:
 - a. jednotlivá místa v krajině⁵⁷,
 - b. propojení místa nacházejícího se uvnitř a vně stavby⁵⁸.

⁵⁴ Tento prvek působí v souvislosti s náboženským motivem a je to zároveň krajinotvorný útvar a jako takový bude především probrán v kapitole zabývající se krajinou.

⁵⁵ Uvedené aspekty budou rozebrány v dílčí kapitole.

⁵⁶ Prvek bude analyzován v samostatné kapitole, ale také bude zmíněn v dílčí kapitole o fenoménu rozlehlosti jako činitel, který napomáhá tomuto aktu.

⁵⁷ Bod blíže specifikován v dílčí kapitole o krajině.

Při pohledu na propojení mezi plochami je zřetelné, že kontakt přichází z obou stran (ploch). Z plochy zemské se spojení navazuje prostřednictvím hory, která je zde užívána jako přiblížení člověka k nebi, což značí motiv náboženstvím⁵⁹. Světlo a tma představují aspekty vytvářené nebeskou plochou a nejsou to jen prvky související s utvářením denní a noční doby mající vliv na plochu zemskou, ale obecně jsou také spřízněné s utvářením metaforické podstaty jazyka dotýkající se například i osob.⁶⁰ Třetím prvkem propojujícím plochy je mlha. Původcem zde není striktně pouze jedna plocha, kontakt je vytvářen z obou stran. Mlha však nesouvisí jen s touto tendencí, ale je také spojována s fenoménem rozlehlosti.⁶¹

Nesmí se opomínat spojení vznikající mezi jednotlivými prostory na ploše zemské, protože neodkazuje pouze k plastičnosti celého díla, ale připomíná také rozlehlost vytvářeného prostoru.

Již v minulé kapitole bylo zmíněno, že se plochy vzájemně ovlivňují – tedy že nálady vládnuce na obou plochách spolu korespondují, protože došlo k ovlivnění plynoucí od jedné plochy k ploše druhé. Tento bod je důležité znovu zmínit právě u tendence k propojování, neboť prvek ovlivnění také navozuje propojení ploch.⁶²

2.2 Krajina

V analyzovaném díle je důležitá především krajina, jež vytváří hlavní prostor pro dění a zároveň také nese symbolickou podstatu události. Husitské hnutí bylo podporováno zejména lidmi z nižších společenských vrstev⁶³, což značí příklon k vesnici a přenesení pohledu na přírodu – tedy krajinu. Zdeněk Nejedlý pak toto tvrzení potvrzuje pasáží v jedné ze svých knih věnovaných Aloisi Jiráskovi, ve které praví, že „*lidový člověk totiž v sobě má nesmírně živý cit pro spravedlnost a s ním i víru, že spravedlivá věc konec konců přece jen zvítězí.*“⁶⁴

Příklon k lidové vrstvě a krajině se pak v díle projevuje větší mírou pozornosti věnované popisu krajiny než popisu města.

⁵⁸ Vzhledem k typu propojení, které se váže ke stavbám, bude zmíněný aspekt popsán v kapitole týkající se rozboru měst, potažmo interiérů staveb.

⁵⁹ Jak jsem již zmínila výše, tento prvek bude blíže rozebrán a podložen v kapitole o krajině.

⁶⁰ Metaforická podstata díla je obecně rozebrána v kapitole o poetizaci jazyka (kap. č. 8). Důležité hledisko však také tvoří při popisu krajiny.

⁶¹ Fenomén rozlehlosti je probrán v souvislosti s rozбором krajiny.

⁶² Viz ukázkou v předchozí kapitole jako doklad tvrzení.

⁶³ Doklad v následující kapitole o postavách (kap. č. 3).

⁶⁴ NEJEDLÝ, Zdeněk. *Alois Jirásek a společenský význam jeho díla*. Praha: Československý spisovatel, 1951.

V obou případech se však jedná o popis umělecký – líčení:

„POPIS UMĚLECKÝ, též LÍČENÍ – popis obsahující subjektivní hodnocení mluvčího, [...] Utváří obraz prostředí, v epice může být využit i v obrazu děje a v charakteristice postav (např. při líčení obrazu reflektora). Jde o základní postup v promluvě vypravěče, ale můžeme se s ním setkat i v přímé řeči postav.“⁶⁵

Obsah kapitoly se bude odvíjet od definice líčení, která nastiňuje body, jimž se budu věnovat. Alois Jirásek vytvořil krajinu oplývající subjektivním nádechem, což se projevuje především ve způsobu výstavby krajiny. Dále je zde důležitá práce s jednotlivými krajinotvornými útvary i způsob poskládání těchto útvarů v prostoru. Obě dvě hlediska budou nyní rozebrána.

2.2.1 Fenomén rozlehlosti

Nejde jen o náležité popsání krajiny, ale obecně o vytvoření vhodného prostoru pro danou historickou událost. Pracuje se též s představou o českých zemích. Ve čtenáři má popisovaný zemský prostor vzbuzovat hrdost na svou zemi a překládat mu krásy krajiny. V souvislosti s tím je v díle zřetelný prvek práce s prostranstvím: autor skládá jednotlivé prvky krajiny tak, aby utvořil rozlehlý prostor. Tento aspekt práce se zemskou plochou se v díle výrazně projevuje a z toho důvodu je rozebírán v samostatné kapitole. Pro potřeby této práce jsem jev pojmenovala jako „fenomén rozlehlosti“.

Objasnit tento prvek pomůže úryvek, ve kterém Alois Jirásek čtenářům vykresluje českou krajinu. Vybraný úsek však není jen popisem, nýbrž také předvedením souboru prvků, které autor v díle při popisu krajiny používal. Prvků, jež tíhnou k tomu činit českou krajinu velkou, rozlehlou. Prvků demonstrujících, jakým způsobem je tzv. fenomén rozlehlosti utvářen:

„Po šíru daleku, pod jitřním nebem, pole a pole; tmavohnědé ouhory, zelenavé lány mladistvého osení, měkkoty nasáklé včerejším deštěm. Jich nesčíselné brázdy sbíhaly se do dálky a splývaly v jednu spoustu hrud jakoby v rozčeřené, hlinité jezero.“

⁶⁵ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. Jinočany: Nakladatelství H & H Vyšehradská, s. r. o., 2002, s. 243.

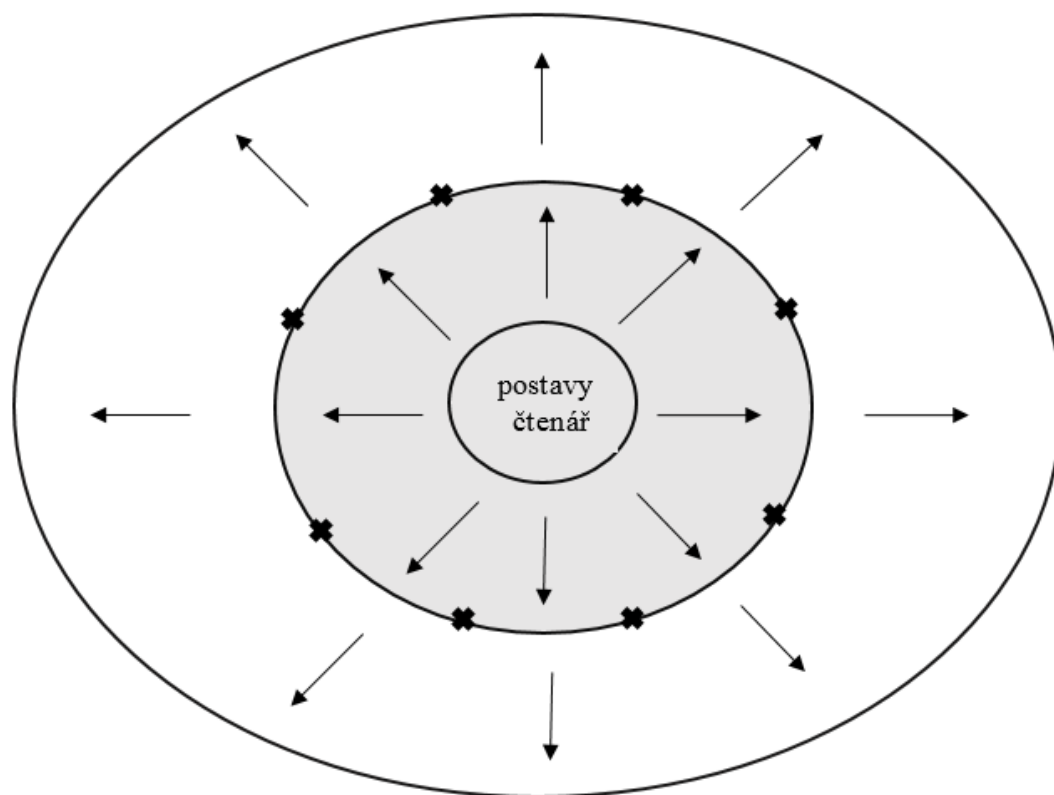
*Pole ta bez stromů, většinou rovná a jen tu onde stoupající mírnou vlnou, tratila se na obzoru ve špinavě, hustě šerém oparu, jenž se nesl vysoko a zanikal ve spoustách popelavých mraků. Těmi na východě prorážel sinavě světlý pruh prvního úsvitu.*⁶⁶

Prvotní náhled na tento popis ve čtenáři jistě evokuje pochmurný den, nevlídnou krajinu, kterou autor velmi umně vylíčil. Nejedná se však jen o popis krajiny, ale o důmyslné vytvoření velkého prostoru. Všechny prvky, jež tvoří krajinu (v úryvku jsou to například pole) mají tendenci se rozpínat a táhnout se do dále, kam až lidské oko nemůže dohlédnout. Takto uvozená krajina má tendenci pokračovat i za rámec vnímání. Čtenář při pohledu na tento popis samozřejmě může pozorovat krajinu jen v bezprostřední blízkosti, a proto se zdá zbytečné popis rozvíjet dál za „hranice“. Pokud je však popis krajiny nabídnut čtenáři tímto stylem, vytváří to dojem toho jako by se nacházel v rozlehlé krajině, a krajina pak působí mocným dojmem. Čtenář se sice vždy může pohybovat jen na omezeném místě – tedy tam, kde se momentálně nacházejí postavy, ale zůstává poznačen o velikosti prostředí. Alois Jirásek rozvinul ve čtenářově mysli představu o rozlehlé krajině. Aby od líčené krajiny převedl pozornost zpátky na postavy samotné, skryje pomyslné „okraje“ prostoru. I tento fakt je znatelný z úryvku, ve vybraném úseku použil *šerý opar*.

Tendence přesahovat místo, kde se postavy nacházejí a protahovat popis dál, než je nutné, utvrzuje komplexnost díla a jeho plasticitu. Aspekt rozlehlosti je v díle opakovaně užíván a vždy je aplikován stejným způsobem, z čehož lze vyvodit vytvoření jakési šablony formující prvky líčené krajiny.

⁶⁶ JIRÁSEK, Alois. *Proti všem*. Praha: Naše vojsko, 1954, s. 9.

Pro jasnější zobrazení konceptu formulace této šablony, pro navozování rozlehlosti, jsem vytvořila její možný náčrt:

Obrázek 2: Fenomén rozlehlosti a pozice čtenáře.

Šedá zóna představuje místo, kde se pohybují hlavní postavy díla spolu se čtenářem. Místo, jež čtenář bezprostředně vnímá při čtení. Přerušení této zóny značí snahu o přesah a vytváří do jisté míry tlak na čtenáře, aby se domníval, že se nachází ve větším prostoru, než je v danou chvíli možné. Anebo jak řekla Alice Jedličková: „*Víme, že prostor dále pokračuje a že omezený výsek prostoru, který právě „užíváme“, je součástí rozlehlého „světa“ [...].*“⁶⁷

Pro zvolenou historickou událost se Alois Jirásek snažil vybudovat příhodné místo a vytvořením rozlehlé krajiny jistě vzbudí ve čtenáři mocný dojem z prostředí, ve kterém se nachází. Husitství se váže dohromady s českými zeměmi a vytváří pro Čechy mezník v historii.⁶⁸ Alois Jirásek podpořil tuto událost v rámci popisu tím, že utvořil

⁶⁷ JEDLIČKOVÁ, Alice. *Zkušenost prostoru: vyprávění a vizuální paralely*. Praha: Academia, 2010, s. 28.

⁶⁸ LEHÁR, Jan. Doba husitská. In: LEHÁR, Jan a kol. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2013, s. 85-100.

českou krajinu rozlehlou. Troufám si říci, že vytvořením mohutné krajiny podpořil i velikost myšlenky dané události.

České země nezaujímají tak velkou plochu jako ostatní národy (např. Německo), avšak přesto se tomu při čtení Jirákových popisů krajiny zdá být naopak⁶⁹:

„Brali se volnou, širokou krajinou. Nalevo měli zoraná pole, ouhory, většinou však samé lány svěže zeleného osení. Lány ty se táhly rovinou, jen tu tam do mírných chlumů, k doubravám na jejich výšině, nebo k lesíkům temně modrým v bělavém, hebounkém závoji ranní mlhy.“⁷⁰

Alois Jirásek jako by zvoleným způsobem demonstroval svůj kladný postoj k národu českému a kráse české krajiny.

2.2.2 Krajinotvorné útvary

Alois Jirásek v díle při líčení krajiny postupuje přes klasické krajinotvorné útvary (např. pole, lesy), avšak spíše než popisu jednotlivých útvarů se věnuje přehledovému zmapování terénu. Do určité míry to souvisí s předcházejícím aspektem tzv. fenoménu rozlehlosti a snahou vytvořit českou krajinu mohutnou. Při mapování postupuje formou výčtu, přičemž jsou krajinotvorné útvary jmenovány směrem od vidoucího objektu⁷¹ dále – tedy postup od útvarů, které jsou vidoucím objektu nejbližší až po ty nejbzdálenější. V potaz je také nutno brát strany, na nichž se útvary nacházejí. Strany jsou v textu taktéž zmiňovány a ukazují na snahu o přesnou orientaci v krajině.⁷² Jednotlivé prvky na sebe plynule navazují, viz úryvek:

„Nalevo u cesty táhla se úzká lučina, nad ní druhý svah. Tam bylo vše ještě ve stínu. Jen vrcholky starých stromů nevelké doubraviny byly prozářeny světlem časného jitra. V tu stranu také neviděl dál do krajiny. A ticho kolem, až pusto za ranního chladu. Jen z polí vpravo zněla neúmorná píseň skřivanova.“⁷³

⁶⁹ Z hlediska zvětšování prostoru Alois Jirásek zdaleka nebyl jediný, který se o něco podobného ve svém díle snažil. O působení prostoru hovoří také Dalibor Tureček: TUREČEK, Dalibor. Modelování prostoru: romantická intertextualita. In: TUREČEK, Dalibor. *České literární romantično: synopticko-pulzační model kulturního jevu*. Brno: Host, 2012, s. 150.

⁷⁰ JIRÁSEK, Alois. *Proti všem*. Praha: Naše vojsko, 1954, s. 82.

⁷¹ Vidoucím objektem zde myslím vypravěče, což je buď postava vševidoucí, nebo jedna z hlavních postav díla, která v určitých momentech pozici vypravěče přebírá (například Zdena).

⁷² Tento prvek posiluje plastičnost díla *Proti všem*.

⁷³ JIRÁSEK, Alois. *Proti všem*. Praha: Naše vojsko, 1954, s. 29.

Úryvek nedokladuje pouze návaznost, ale ukazuje i jisté atributy, které rozvíjejí krajinotvorné útvary.

Obvykle se útvarům přisuzují vlastnosti z hlediska:

1. barvy⁷⁴ – výčet barev, práce se světlem a stínem mající vliv na odstín barvy,
2. velikosti (viz úryvek),
3. „houževnatosti“ – např. *rovná, vlnitá krajina*⁷⁵.

V díle *Proti všem* je krajina klasicky tvořena základními krajinotvornými útvary, kterými jsou: pole, louky, lesy a vodní plochy (viz úryvek).

„V ty strany byl rozhled s nevelké výšiny malý. Jen na pole a nebe a les. Ale k východu a severovýchodu – širá, polná krajina, tu rovná, tam vlnitá, s dvorci, vesnicemi, samotami. Vše se rozkládalo v plné, ranní záři. V ní se svítily hladiny rozlehlého Horusického rybníka i Bolšice a četných jiných menších u dědin, v polích, v lukách, blíž a dál, kam až bylo ze Hvozdenských polí vidět, až po blata za Sviny, po Veselí, jehož věž se probělávala daleko do širé krajiny.“⁷⁶

Dané útvary lze brát pouze jako krajinotvorné prvky, nebo je jim možno přisuzovat i význam. Například pole lze pojímat jako symbol pracujících lidí, vzhledem k již řečenému příklonu díla k nižším společenským vrstvám. Často se zde také objevují lesy, které by mohly být přirovnány ke společnosti. Zdeněk Nejedlý v díle *Alois Jirásek a společenský význam jeho díla* (1951) poukazuje na Jiráskův vztah ke stromům, ve kterých „cítil přímo symbol lidské společnosti.“⁷⁷

Útvarem, který není v textu popisován, ale pouze zmiňován, je hora. V tomto díle není hora pravým krajinotvorným činitelem, ale nese symbolickou hodnotu. Hora se zde vztahuje k náboženskému prvku v díle. V textu je zmiňována v souvislosti s modlitebními akty:

„A zase hleděl po „bratřích“. Vítal je, jsa jedním z těch horlivců, jakých teď všude, zvláště tu na jihu, hojně bylo v městech i dědinách, kteří se od loňského jara scházeli „na horách“, ve valných shromážděních, a tu se modlili, zpívali,

⁷⁴ Barvy, ale také práce se světlem a stínem – dále probráno v samostatné kapitole.

⁷⁵ JIRÁSEK, Alois. *Proti všem*. Praha: Naše vojsko, 1954, s. 46.

⁷⁶ Tamtéž, s. 46.

⁷⁷ NEJEDLÝ, Zdeněk. *Alois Jirásek a společenský význam jeho díla*. Praha: Československý spisovatel, 1951, s. 58. Do jisté míry je však nutno brát Zdeňka Nejedlého v uvozovkách vzhledem k jeho vztahu k Aloisi Jiráskovi.

*tělo Páně pod obojí s vroucností přijímali, tu se v nadšeném svorenství bratřili, [...].*⁷⁸

Byť je v úryvku hora zmíněna v uvozovkách, stále je nositelem aspektu náboženství. „*Hora je tradičně v různých kulturách vnímána jako posvátná zóna, která zprostředkovává kontakt mezi člověkem a bohem.*“⁷⁹ V analyzovaném díle lze brát horu jako místo, jež přibližuje člověka bohu. V souvislosti s předchozí kapitolou, v níž jsem rozebírala plochy, chci znovu poukázat na to, že hora je spojujícím prvkem mezi nebeskou a zemskou plochou.

2.3 Město, vesnice

Oproti líčení krajiny popis města (vesnice) není v textu tolik zastoupen, nicméně se v textu také vyskytuje. Město i vesnice lze klasifikovat jako uskupení staveb, mezi nimiž dominuje kostel, který se tyčí nad ostatní budovy:

*„Pak zableskla se štíhlá, úzká okna velikého, nad obyčej vysokého gotického kostela s věží, čníci vysoko nad rozlehlými kamennými budovami. [...] Pak už nehrazené město, Benešov, viděli, spoustu doškových a šindelových střech, mezi nimiž se jenom sem tam červenala nějaká kurková, nejpatrněji na farním kostele, dál od velikého klášterního.“*⁸⁰

Jako tomu bylo v předchozí kapitole u krajiny, i zde se popis města (vesnice) podobá výčtu. Představa o městě (vesnici) vzniká podáním informací o prvcích, které skládají domy: střecha, zdi. U domů nejsou natolik specifikovány detaily, aby se dalo hovořit o jednotlivých domech. Všechny domy jsou popsány úhrnně. Pouze kostel a k němu náležející budovy vystupují do popředí a je jim věnována větší pozornost. Na budově kostela jsou označeny výrazné body a dům fary lze od jiných domů také rozeznat:

„Nad tmavé, většinou doškové jeho střechy prostřed vznášely se červená, kurková střecha farního kostela strmého, zděného štítu s kamenným křížem na vrchu, a polozděná, bílená zvonice s šedým bedněním. Kostel stál sám, prostřed

⁷⁸ JIRÁSEK, Alois. *Proti všem*. Praha: Naše vojsko, 1954, s. 21-22.

⁷⁹ MALURA, Jan a Martin TOMÁŠEK (Eds.) *Krajina: vytváření prostoru v literatuře a výtvarném umění*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2012, s. 78.

⁸⁰ JIRÁSEK, Alois. *Proti všem*. Praha: Naše vojsko, 1954, s. 231.

*volného prostranství, jež se více návsí nežli tržišti podobalo. [...] Kolem kostela rozkládal se hřbitov, hrazený zdí. U té stála stará, nevysoká fara roubených, nebílených stěn, věkem hrubě zahnědlých.*⁸¹

2.4 Interiéry staveb

Ne všechny děj se odehrává ve volné krajině, případně v prostředí města (vesnice). Čtenář je v některých případech zaváděn za postavami do budov, které jsou mu též přiblíženy prostřednictvím výčtu. Nejdříve je obsáhnut prostor místnosti – tedy vymezení prostoru, v němž se postavy nacházejí. V textu se nachází zmínka o podlaze, stěnách, ale už řidčeji o stropu, nicméně i tak je obsáhnut veškerý prostor pro daný moment. Oproti popisu krajiny, kde se Alois Jirásek snažil vytvořit rozlehlý prostor, místnosti pevně ukotví do čtyř stěn, a přesně tedy vymezí hranice. Při popisu místnosti není opomenuta ani věcně-předmětová složka – věci, které místnost vyplňují. Následující úryvek ukazuje vytyčení prostoru a zobrazuje věcně-předmětovou složku:

*„Viděla klenutou jizbici prozářenou ranními paprsky, čistě vybílenou, od podlahy do polovice stěn dubovým deštěním pokrytou. Zhlédla v rohu stůl, židli, truhlici, opodál lože u zdi klekadlo a nad ním na nevelké desce obraz líbezný P. Marie s roztomilým děťátkem na zlatě malované.*⁸²

Věcně-předmětovou složku⁸³ podává autor čtenáři prostřednictvím výčtu. Postup jmenovaných věcí je založen na sektorech, ve kterých se daná věc nachází, například stůl, vedle něj stojí židle, apod. Věcem obvykle nejsou přisuzovány atributy, díky nimž by se o nich čtenář mohl dozvědět více. V úryvku rozvedené informace o modlitební desce⁸⁴ jsou výjimkou.

2.4.1 Propojování interiéru a exteriéru

Rozlehlost krajiny a možná až stísněná uzavřenost interiéru vytvářejí znatelný protiklad. Při zavedení postav do interiéru vždy probíhá spojení s exteriérem. Toto spojení je často navazováno prostřednictvím světla, které proniká do místnosti: *„Zatoužil ven; také májové slunce ho vábilo líbezně svítíc do komory pohodlně upravené, k loži pod nebesy*

⁸¹ JIRÁSEK, Alois. *Proti všem*. Praha: Naše vojsko, 1954, s. 20.

⁸² Tamtéž, s. 106.

⁸³ O věcně-předmětové složce je rozvedena samostatná kapitola (č.4).

⁸⁴ Rozvedení informací právě o modlitební desce pravděpodobně souvisí s motivem náboženství.

zařizovanému, [...].⁸⁵ Zvuky⁸⁶ však též vytvářejí propojení obou prostorů: „Zbožný zpěv proudil otevřenými dveřmi z Betlémské kaple.“⁸⁷

Propojení interiéru s exteriérem posiluje plasticitu Jiráskem vytvořeného světa a čtenáři neustále⁸⁸ poskytuje informace o věcech a událostech, které se nacházejí mimo jeho zorné pole.

⁸⁵ JIRÁSEK, Alois. *Proti všem*. Praha: Naše vojsko, 1954, s. 276.

⁸⁶ Práce se zvuky je náplní samostatné kapitoly (kap. č. 5).

⁸⁷ JIRÁSEK, Alois. *Proti všem*. Praha: Naše vojsko, 1954, s. 276.

⁸⁸ Na tomto místě bych se však chtěla zeptat, zda stálé poskytování informací nevede spíše k přesycenosti vytvořeného světa než k informovanosti čtenáře.

3 POSTAVY

V předchozí kapitole jsem se zabývala rozbořem prostoru v díle *Proti všem* – vytvářením prostoru, prací s jednotlivými místy, jejich propojováním a také prvkem plastičnosti. Analýza této složky díla prokázala, že Jiráskem vytvořený prostor je bohatý na různé podněty, které nejsou důležité jen samy o sobě pro kategorii prostoru, ale pronikají i do kategorie postav. Kapitola tedy bude částečně navazovat na kapitolu předchozí, avšak současně otevře další oblast zkoumání – již zmíněnou kategorii postav.

Tato kategorie tvoří podstatnou část díla, protože důmyslně utvořenou sféru prostoru doplňuje sférou lidskou, a teprve obě kategorie společně vytvářejí účelný ráz díla. Zasazení postav do prostoru považují za důležité, nicméně práci s postavami jako takovými též. Z toho důvodu se v této kapitole zaměřím právě na ni, tzn. jejich vykreslení (popis) pro čtenáře, jakou hodnotu v toku textu nesou a celkově jakou pozici v díle zastávají. Pozice postav představuje jeden z klíčových bodů, od kterého se odvíjejí další kategorie, a proto hned zprvu představím stupně, na nichž se postavy pohybují. Jednotlivé prvky, které vyvstanou v průběhu rozboru stupňů postav, budou analyzovány ve druhé části kapitoly.

Pokud jsou popisovány osoby, nejedná se o líčení, jako tomu bylo u prostoru, nýbrž o charakteristiku postav. Ladislava Lederbuchová použila tuto definici charakteristiky:

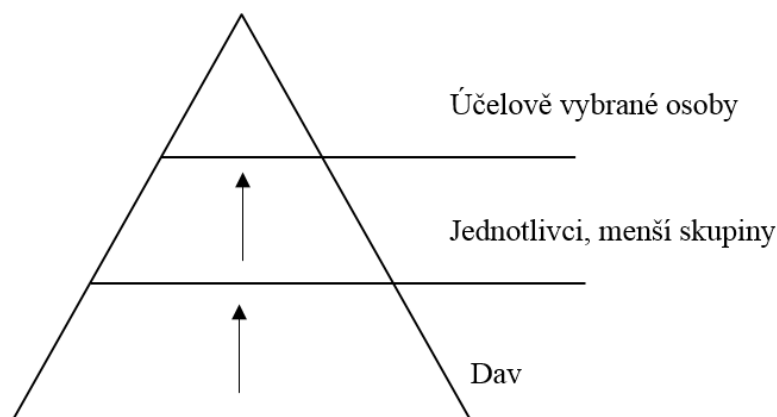
„CHARAKTERISTIKA (z řec. charaktér = razidlo, vyryté znamení) – motivy utvářející postavu (charakter) v dílech syžetových, vyjadřující její podobu fyzickou i psychickou (osobnostní a sociální determinanty – temperament, vkus, hodnotový žebříček...).“⁸⁹

Uvedení správného pojmu s sebou přináší i řadu složek, jež figurují v náhledu na dané postavy, a zasahují i do vývoje textu jako celku. Jednotlivé složky přispívají v různém poměru ke zpomalování, či spádu děje, celkově rozvíjejí lidskou sféru a mohou také postavy více přiblížit čtenáři. Jedná se o charakteristiku přímou a nepřímou, vnitřní a vnější.⁹⁰

⁸⁹ LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. Jinočany: Nakladatelství H & H Vyšehradská, s. r. o., 2002, s. 118.

⁹⁰ Více informací je k nalezení v kapitole o stylistickém rozboru (kap. č. 1).

Podle typu užití charakteristiky je pak zřetelně vidět členění postav do tří stupňů:

Obrázek 3: 3 stupně klasifikace postav.

V základu pyramidy se nachází dav (početná skupina lidí), který v určitých momentech účelově formuje lidskou sféru – tedy tvoří pozadí děje, je nositelem hodnot a případně tvůrcem dalších aspektů, jež daná situace vyžaduje.

Ve středu se nacházejí jednotlivci, kteří se odlišují od davu tím, že jejich postavy vynikají nad ostatní určitou vlastností, mají za úkol dostát jisté funkci, či jsou nositelem motivu, jenž dominuje danému okamžiku. Zařadila jsem sem také menší skupiny. Ty čítají obvykle tři až pět lidí. Skupina, byť uskupení lidí jako dav, se liší od davu nejen počtem osob, ale také rysy, jež jsou zde zohledňovány. Skupina již netvoří pouhé pozadí, ale je k ní vztahována větší pozornost na základě jí věnované rozvitější charakteristiky. V jistých případech také skupinu tvoří daní jednotlivci, kteří pozicí ve skupině nabývají novou hodnotu.

Na vrcholu pyramidy je umístěna skupina jedinců, kteří byli účelově vybráni s úkolem formovat text, působit na čtenáře a v jistém ohledu předvést další optiku nazírání na text.

Pyramida jako celek je sice vystavěna ze tří bloků, avšak jednotlivé bloky nefungují samostatně a je nutno sledovat vzájemné působení v souvislosti s projevovanými znaky, které každý stupeň sám o sobě vykazuje. Všechny tři stupně osob jsou důležité pro tok textu, byť zauímají v „hodnotové pyramidě“ odlišná místa. Bližší profil jednotlivých stupňů a širší rozvedení těchto kategorií je pro přehlednost poskytnuto v následujících dílčích kapitolách.

3.1 Tři stupně klasifikace postav

Každý stupeň se vyznačuje jistou měrou zpracování charakteristiky osob, které se na daném stupni nacházejí. Všechny postavy jsou určitým způsobem důležité pro tok textu, ale každá v jiné míře, což s sebou přináší i prvky zpracované u daných osob. Na každém stupni lze rozpoznat zřetelné rysy, jimž je věnována pozornost. Nyní budou předestřeny prvky, které se objevují u jednotlivých stupňů⁹¹, a následně bude pro přehlednost každý stupeň rozebrán v samostatné kapitole.

Každý ze stupňů obvykle vykazuje 3 znaky, které se u něj rozvíjejí:

1. Dav:
 - a. náboženské vyznání (jaké stanovisko dav zastává),
 - b. činy davu,
 - c. buď materiální složka – oděv a zbraně, anebo složka fyzická – rysy postavy a obličej,
2. Jednotlivci, menší skupiny:
 - a. rys těla:
 - i. tělesná konstrukce (výška, stavba těla – tzn. korpulentnost),
 - ii. držení těla,
 - b. rysy obličej:
 - i. vlasy,
 - ii. oči,
 - iii. celkový rys tváře u žen, u mužů tvar brady a vousy⁹²,
 - c. oděv,
3. Účelově vybrané osoby:
 - a. přiblížení na úrovni vnitřní i vnější charakteristiky,
 - b. vidění dané postavy,
 - c. život dané osoby tvoří jednu z os díla.

3.1.1 Dav

Mohlo by se zdát, že z hlediska významu postav v díle lidé tvořící dav příliš význační nejsou – dav se skládá z postav bez jména, čtenáři o nich nejsou poskytnuty bližší informace a z toho důvodu k těmto lidem nemůže být vytvořen žádný vztah, který by

⁹¹ Uvedená škála prvků se sice objevuje v rámci charakteristiky osob na daném stupni, nicméně popis definující tento stupeň nemusí vykazovat všechny prvky. Souvisí to s náplní okamžiku, ve kterém se postavy objevují – vynechán je ten prvek, jenž by narušil statiku daného momentu.

⁹² U rysů je použita především charakteristika vnější, ale může být také doplněna charakteristikou vnitřní, i když na tomto stupni klasifikace postav půjde spíše o náznakové užití.

bylo možné považovat za důležitý, či něčím specifický. Nicméně již v úvodu kapitoly bylo zmíněno, že dav vytváří pozadí děje v lidské sféře a je také schopen formovat situaci dané chvíle. V tom tkví jeho úloha a na základě toho vytvářená nutnost na dav pohlížet jako na cenný přínos v díle a zaobírat se jím.

Funkce davu a jeho skutky jsou v díle vymezeny přířknutou úlohou, kterou má plnit. Obvykle se jedná o umocnění pozice menší skupiny davu předcházející, či jednotlivce v roli vůdce. Dav také vytváří emocionální pozadí, jež umocňuje danou chvíli. Z následujícího úryvku je patrné, že ozbrojený dav jdoucí za kněžími posiluje jejich vůli konat a z hlediska emočního naladění z davu čiší odhodlání a neohroženost:

„Za kněžími se bral shluk ozbrojených mužů: několik v měšťanském obleku, většinou však vlasatí vesničané v beranicích, kožichách, krátkých i delších, bílých i hnědých, nebo v přepásaných, hrubých sukních. Všichni měli přiléhavé kožené nebo soukenné nohavice, škorňe nebo hrubé střevíce. [...] V boku těchto mužů, kterých bylo dobře sto, ozbrojených oštěpy, cepy, palicemi, meči i sekerami, jel na vraném koni podvázaného ohonu jejich velitel [...].“⁹³

Odhodlání je do textu zaneseno prostřednictvím přítomnosti zbraní, z čehož lze usuzovat na připravenost k možnému boji. Zbraně jinak tvoří část materiálního zázemí, které úryvek obestírá. Obecně vzato má tento text sloužit jako doklad vyjádření materiální složky, kterou je zde dav zatížen. Lidé tvořící dav jsou zobrazeni skrze oblečení. To je popisováno od horních vrstev oděvu směrem dolů k botám, podáno prostřednictvím výčtu. Jednotlivé faktory tvoří povaha oblečení – tedy barva, použitý materiál a střih oděvu (délka, přilnavost atd.). I bez dané identifikace davu v textu (jedná se o „vlasaté vesničany“), by se dalo jejich společenské postavení odkrýt právě skrze tuto materiální složku, která podává jasné indicie. Jinak text neobsahuje žádné bližší informace, které by rozvíjely charakteristiku jednotlivých postav. Je zde ovšem uveden údaj o počtu lidí, „*kterých bylo dobře sto*“⁹⁴ a vzhledem k povaze tohoto údaje by ani nebylo vhodné rozvíjet charakteristiky jednotlivých postav. Z postavení davu zde jasně vyplývá podpůrná pozice skupiny kněží – vůdčí skupiny. Dále by rozvinutá charakteristika osob zpomalovala tok děje, což by bylo v tuto chvíli nežádoucí – úkolem davu je vyzdvihnout vůdčí skupinu, a ne potlačit její platnost.

⁹³ JIRÁSEK, Alois. *Proti všem*. Praha: Naše vojsko, 1953, s. 18.

⁹⁴ Tamtéž, s. 18.

Dav jako tvůrce pozadí přináší také historický aspekt. Za tím stojí dobový oděv (například v úryvku uvedené *hrubé sukně*), ale také užívané zbraně (*cepy, palice*).⁹⁵

Mimo materiální složku je zobrazována složka fyzická – jde o povrchovou (vnější) charakteristiku postav. U osob je načrtnut rys jejich těla a dále je pozornost čtenáře přenesena na obličej, kde dominantu tvoří oči a rys tváře. Práce s lidským tělem⁹⁶ je pak nositelem emocionálního příznaku a dav jakožto shluk jednotlivých osob utváří znatelné emoce, jež působí na čtenáře a vytvářejí patřičný dojem podporující danou událost:

„Všichni kráčeli vážně, mnozí zachmuřeně, výrazu ve tváři až přísného nebo tesklivého, muži i ženy. Z těch mnohé hlavy pochýlily a ruce měly sepjaté. [...] Tváře zpívajících se měnily. U mnohých žen se vyjasnily, ozářené zbožným pohnutím. Oči se do výše prosebně obracely. Nejedna však mužská tvář se ještě více schmuřila, mnohá se zpívajících zkrivila; ale oči všech hořely ohněm pobožného, až blouznivého zanícení.“⁹⁷

Jako u předchozího úryvku i tady je znatelný postup podávání informací. V rámci zprostředkování materiální složky davu je udán postup popisu směrem shora dolů. U charakteristiky postav ve druhém úryvku čtenář získá nejdříve přehled o celkové tělesné konstrukci a poté informace o obličejí. Dané pořadí informací zlepšuje představu o popisovaném objektu – skládáním jednotlivých částí se vytváří ucelená představa o celku.

Na základě podávaných informací je možno identifikovat postavy, avšak zde se jedná jen o hrubé rysy postav. Podávané informace jsou konkrétní (viz doložené úryvky).

3.1.2 Jednotlivci, menší skupiny

Charakteristika jednotlivců a menších skupin připomíná do jisté míry charakteristiku davu – je zde také rozvíjen popis materiální a fyzické složky a čtenáři jsou předkládány vykonávané činy. Avšak všechny složky jsou rozpracovány v jiném poměru než na stupni charakteristiky davu. Na tomto hodnotovém stupni osob nikdo netvoří pouhé pozadí, ale každá osoba je přímým účastníkem děje. Jednotlivé postavy tohoto stupně

⁹⁵ Aspekt oděvu probrán v kapitole o věcně-předmětové složce díla (kap. č. 4).

⁹⁶ Myšlena práce s načrtnutím postavy a vykreslením rysů tváře.

⁹⁷ JIRÁSEK, Alois. *Proti všem*. Praha: Naše vojsko, 1953, s. 19.

byly zařazeny do probíhající události a jejich absence by změnila ráz děje, což o lidech z davu neplatí. Charakteristice těchto osob je věnován větší prostor na základě hodnoty, která je jim přisuzována.

Do této kategorie se řadí menší skupiny, které obvykle čítají tři až pět osob. Skupina utváří vedení davu a osoby, z nichž skupina sestává, jsou nositeli určitého motivu. V souvislosti s danou historickou událostí se zpravidla jedná o nositele prvku víry – osoby jsou poháněny náboženským motivem. Vedoucím postavám je věnována větší pozornost a jako takovým je jim přiznána i rozvítější charakteristika. Nejedná se však pouze o charakteristiku vnější, ale čtenáři je poskytnuta i charakteristika vnitřní, byť může být znatelná třeba jen v náznacích. Úryvek z díla zobrazuje skupinu tří kněží a dokazuje přítomnost obou typů charakteristiky:

„V čele jeli tři kněží vedle sebe. Prostřed, na bílém koni prostého sedla, bez prsosa a zadních pochev, seděl nahnbeně v liščí čepici, v šubě, v tmavé obyčejné sukni pod ní, kněz Mikuláš. Byl už starší, tupého, masitého nosu, přes polovici tváře vousy zarostlý, slepý. V dlouhé, tmavohnědé jeho bradě rovněž tak málo hleděné jako vlasatá hlava, nejeden pramen se již proběhlával. Kněz vpravo, na hnědém koni, asi čtyřicetiletý, smědý, hnědých, pichlavých očí, černé lesklé brady, podobně oděný, také bez kněžské sutany jako kněz Mikuláš, byl mečem opásan. Ten nalevo, rovněž na hnědém koni, byl všech nejmladší, dobře třicetiletý, sličný, statný muž, světle hnědé brady kadeřavé i takových vlasů, zdravě zardělý, modrooký, v bobrové čepici a v tmavém plášti.“⁹⁸

Charakteristika vnější se projevuje přiblížením oděvu, jenž je relativně skromně popsán. Mohlo by se zdát, že u davu je oděv popisován více⁹⁹, nicméně je také nutno si povšimnout, že u davu byl popsán relativně souborně (poukázání na možné varianty u jednotlivých článků davu), ale u skupiny je oděv probrán u každé postavy zvlášť. Přesto shodným prvkem zůstává postup při popisování oděvu – směr shora dolů. Dále charakteristika vnější čítá rys postavy (jakou pozici tělo zaujímá, např. „*seděl nahnbeně*“¹⁰⁰) a také rysy obličeje („*tupého, masitého nosu, přes polovici tváře*

⁹⁸ JIRÁSEK, Alois. *Proti všem*. Praha: Naše vojsko, 1953, s. 18.

⁹⁹ Viz úryvek popisu materiální složky u davu.

¹⁰⁰ JIRÁSEK, Alois. *Proti všem*. Praha: Naše vojsko, 1953, s. 18.

vousy“¹⁰¹). Na rozdíl od rysů tváří lidí v davu zde nejsou rysy pouze hrubě načrtnuty, ale jsou zpřesněny. Každou ze tří osob pak lze identifikovat jako jedinečnou bytost.

Tuto charakteristiku vnější v náznacích doplňuje charakteristika vnitřní. Je zřetelná například v souvislosti s očima, které měl jeden z kněží pichlavé (viz ukázkou), což odkazuje k míře knězem vykazované sympatie.

Dalším prvkem, který odlišuje skupinu od davu, jsou koně.¹⁰² Ti se mohou zdát nepodstatným článkem, nicméně zdůrazňují vedoucí pozici osob tvořících vůdčí skupinu. Pokud se osoba z vedoucí skupiny dostane do kontaktu s členy davu, má výsadní postavení dané usazením na koni, protože při komunikaci bude dominantně shlížet dolů na členy davu. Tato nevyrovnaná pozice by následně důrazně odlišovala oba členy komunikačního aktu a odkazovala k jejich rolím.¹⁰³

Skupinu ojedinele mohou tvořit jedinci, kteří se v textu dále budou vyskytovat samostatně. V následující pasáži se vyskytují tři postavy, z nichž chci upozornit především na postavu mladé novicky.

„Sem se uchýlili tři uprchlíci; vysoký, tělnatý probošt z Louňovic, mnich kláštera Želivského, v šubě a kukle, starý jeho sakristan v plášti a v čepici s vysokým, liščím okolkem, a mladá novicka řehole sv. Norberta z kláštera Louňovického. Halila se v černý, řasný plášť a hlavu měla v zavítí tmavé, vlněné rouchy, ne však řeholní.“¹⁰⁴

Prvotní kontakt se čtenářem sice tato postava navázala jako jedinec ve skupině, nicméně s postupem textu se mění její pozice, ve které je sledována. S osobou novicky se objevuje významný motiv, který je protkán celým dílem. Motiv vázaný na mladou ženu, jež symbolizuje svým rouchem náboženský prvek dané události. Mladá novicka je zprvu charakterizována pouze skrze roucho (tedy materiální složku, charakteristika vnější), které odkazuje k její příslušnosti, ale později je odhalována i skrze charakteristiku vnitřní a následující příspěvek může čtenáře přesvědčit o její útlocitné povaze:

¹⁰¹ JIRÁSEK, Alois. *Proti všem*. Praha: Naše vojsko, 1953, s. 18.

¹⁰² Rozbor popisu koní je k nalezení v kapitole o věcně-předmětové složce díla (kap. č. 4).

¹⁰³ Viz ukázkou v podkapitole Dav u rozboru materiální složky, která dále jasně odděluje dav od vůdčích osobností.

¹⁰⁴ JIRÁSEK, Alois. *Proti všem*. Praha: Naše vojsko, 1953, s. 10.

„Marta novicka nemohla na mši, ktorou probošt ve hradní kapli sloužil. Bylať ještě slába, a proto také nevyšla po celý den ze své jizbice. Než nezastesklo se jí, ač se toho nadála. Již cestou jí připadalo, že jí bude na Přiběnicích smutno po sestřích a klášterním životě. Než mocný, rozlehlý hrad, na jaké ještě nikdy nebyla [...].“¹⁰⁵

Postava mladé novicky se původně objevila jako člen skupiny, později je sledována jako jednotlivec a vzhledem k jí přidělenému motivu může být dále označována jako účelově vybraná osoba. V rámci tří stupňů klasifikace postav je zřejmé její přestoupení z nižšího stupně na vyšší. Toto opět dokládá, že jednotlivé stupně nefungují samostatně, a svědčí to o probíhajícím kontaktu mezi nimi.

Míra přiblížení osob na této úrovni svádí také k uvádění jmen.¹⁰⁶ Pokud je osoba představena jménem, může si k ní čtenář vytvořit bližší vztah. Taktéž to indikuje důležitost dané osoby s následným předpokladem, že se tato osoba v textu bude i nadále hojně objevovat (přechod na stupeň účelově vybraných osob). Níže přiložený úryvek registruje jméno, dokazuje přítomnost rysů, které jsou postavám přisuzovány na tomto stupni klasifikace osob a dále (jako tomu bylo u postavy novicky) naznačuje následný příklon ke sledování „linie života“ uvedené postavy:

„Paní Zdena seděla schouleně poblíž okna. Tmavé, husté vlasy, již rozpuštěné, splývaly jí volně dlouhými prameny po zádech i přes spánky na ramena. Z jejich temné záplavy tím běleji prosvítal bledý, táhlý obličej, jehož zapadlé oči byly teď v hlubokém stínu. Mladá vdova seděla nehnutě a neohlédla se, když se dvěře pootevřely.“¹⁰⁷

Neplatí však, že je nutno striktně pojmenovat všechny význačné jedince. Mohou se zde také vyskytovat osoby beze jména, u nichž právě absence jména dotváří identitu postavy:

„Ale dvě v čele houfce nesly mrtvou sestru, prostovlasou, zsinanou, krví zbrocenou, jež bojovala u viničné věže, nechtějíc „antikristu“ ustoupit. A neustoupila, až padla. Sestry nad ní nehořekovaly, neplakaly. Šly vážně, mnohé

¹⁰⁵ JIRÁSEK, Alois. *Proti všem*. Praha: Naše vojsko, 1953, s. 111.

¹⁰⁶ Viz předchozí ukázkou, ve které byla také jedna z postav uvedena jménem – kněz Mikuláš.

¹⁰⁷ JIRÁSEK, Alois. *Proti všem*. Praha: Naše vojsko, 1953, s. 44.

se zrakem blouznivě prozářeným. Bůh dnes ukázal všem věrným svou milost, a mrtvá sestra, když v tom boji pro Boha a svatou pravdu sešla, nemusí se již Boha a jeho soudu lekat. ¹⁰⁸

Dokladem toho je mrtvá dívka, která zemřela pro svou víru. Dívku obestírá motiv krve¹⁰⁹ prolité pro pravdu a dokazuje tak, že se mezi hrdiny neřadí jen „velké osoby“, ale i prostí lidé z davu.

3.1.3 Účelově vybrané osoby

Na třetím stupni klasifikace osob se nacházejí účelově vybrané osoby. V předchozí kapitole byla zmíněna postava novicky, která je klasifikována zprvu jako jedinec, avšak posléze se její osoba přesouvá do této kategorie. Mezi těmito dvěma stupni existuje velmi úzké spojení a postavy mezi nimi často přecházejí. Pokud se hovoří o osobách této kategorie, užívá se také charakteristiky vnější (načrtnut rys těla, obličej a materiální složka – oděv), ale oproti kategorii jednotlivců a menších skupin je tato vázána na časté užití vnitřní charakteristiky, která čtenáři podává bližší informace o postavě:

„A podtrhoval sebou nebo bil pěstí do stolu, po hrdle a tváři všečen rudý. Paní vzdychajíc umlkala a víc do své komory se uchýlovala, meškajíc tam se svou dcerkou. Vzdychala, tajně plakala, chřadla, neduživa jsouc, v úzkostech, jež víc a více jí mysl skličovaly. Vladyka toho nedbal a také ne hrubě o svou dcerku, již přenechával na všechnu péči své ženě. Tak měla jejich Zdena mládí neveselé. Hubená, útlá, po matce slabá, kvapně rostouc, byla myslí rovněž tak citlivé a jemného svědomí jako matka, ale hloubavější. Když jiné v jejich věku nejraději žily a ve veselí přebývaly, vykládala jí matka o bídě nynějšího života. ¹¹⁰

Ve vybraném úseku z díla se hovoří o Ctiborovi z Hvozdna, a taktéž o jeho manželce a dceři. Při hledání strategicky určených účelových osob totiž vyjde najevo, že „[h]lavní téma epopoje [...] je sledováno pomocí rodiny z Hvozdna. Tři obyvatelé z tiché zemanské tvrze jsou vtaženi do velkého hnutí a rozestaveni tak, aby jejich prostřednictvím bylo možné obhlédnout územně rozlehlé a ideologicky rozporné

¹⁰⁸ JIRÁSEK, Alois. *Proti všem*. Praha: Naše vojsko, 1953, s. 408.

¹⁰⁹ Tento motiv je dále probrán v kapitole o věcně-předmětové složce díla.

¹¹⁰ JIRÁSEK, Alois. *Proti všem*. Praha: Naše vojsko, 1953, s. 36.

děni.¹¹¹ Skrze poznání vnitřní charakteristiky osob je vytvářena nová optika pohledu na dílo a danou historickou událost. Čtenář se díky tomu může s dílem více sblížit. K tomu přispívá také retrospektivní návrat do minulosti osob – viz úryvek, který zahrnuje také osobu Zdeny zobrazenou zde jako mladé děvče, byť jinak v díle je sama účelově vybranou osobou středních let.

Mezi jednotlivými postavami představovanými prostřednictvím charakteristiky vnitřní také vznikají kontrasty, které posilují lidskou sféru a umocňují pocit reálnosti vsazené do díla. Spojením rozsáhlejší charakteristiky vnitřní a vnější dochází k přesné identifikaci osoby, která nemůže být zaměněna za jinou. Každá osoba na tomto stupni zanechává v díle nesmazatelnou stopu. Přesto je třeba říci, že „*popisy, které sesbíráme při četbě románu, nemohou identifikovat kompletní lidskou bytost, ale jen soubor vlastností, které v různých možných světech náležejí různým individuím (lišícím se navzájem v dalších vlastnostech, o nichž se v románu nemluví)*“.¹¹²

3.2 Shrnutí

Alois Jirásek v díle *Proti všem* vytvořil rozlehlý prostor¹¹³, který doplnil rozsáhlým pásmem postav. Jsou zde zobrazeny celkem tři stupně klasifikace postav a každý přináší různou míru rozvoje předestřených rysů. Byť na těchto stupních Alois Jirásek popisuje pouze určité prvky, které dohromady celou osobu nevytváří, ale pouze načrtávají, čtenář si dokáže představit celek postavy díky zapojení zkušenosti z každodenního života.

Na třetím stupni dochází k vyšší míře rozvrstvení charakteristiky vnitřní a ta může mít vliv na tempo toku textu. Jaroslava Janáčková v životopisu Aloise Jirásky tvrdí, že „*[t]empo v Jiráskově epopeji se zpomaluje také zachycováním vnitřního rozpoložení postav*“.¹¹⁴ Toto tvrzení shledávám platným, nicméně nesmí se opomínat fakt, že podáním vnitřního života postav se vytvoří také nová optika náhledu na danou historickou událost a také na dílo celkově.

Časté působení postav se významně podílí na konstrukci popisné linky, která je shrnuta v samostatné kapitole.

Při analyzování typů postav musí být také zohledněn počet osob nižší či střední třídy oproti vysoké šlechtě.¹¹⁵ Počet je udán historickou událostí – byl zde patrný

¹¹¹ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Alois Jirásek*. Praha: Melantrich, 1987, s. 305.

¹¹² JEDLIČKOVÁ, Alice (ed.). *O popisu*. Praha: Akropolis, 2014, s. 29.

¹¹³ Viz předchozí kapitolu.

¹¹⁴ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Alois Jirásek*. Praha: Melantrich, 1987, s. 320.

¹¹⁵ Dokladem mohou být užití úryvky v celé kapitole.

příklon k nižším společenským vrstvám. „*U Jiráska vládne v epejeji Proti všem nedůvěra k šlechtě i k panstvu všeho původu.*“¹¹⁶

¹¹⁶ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Alois Jirásek*. Praha: Melantrich, 1987, s. 320.

4 VĚCNĚ-PŘEDMĚTOVÁ SLOŽKA

Vytvořením důmyslně vykonstruovaného prostoru podal Alois Jirásek kvalitní základ dílu *Proti všem*. Lidská sféra tento prostor vyplňuje a také posouvá dílo na vyšší úroveň. V souvislosti se zkušeností z každodenního života, v němž se člověk setkává s různými předměty¹¹⁷ je zřejmé, že Jiráskův prostor budou také vyplňovat prvky z věcně-předmětové složky. Ty se v díle samozřejmě nacházejí, ale pro fungování díla jako celku není větší obsáhnutí věcně-předmětové složky nezbytně nutné. Nicméně její přítomnost zde nezavršuje pouze celkové vyplnění prostoru, ale podporuje účinnost různých motivů zasazených do děje, podtrhává pozici osob a jejich příslušnost. Z toho tedy vyplývá, že se v této kapitole budu zabývat rozbořem předmětů, které buď doplňují sféru prostoru, či postav.

Mezi předměty posilující postavení osob se řadí oděv a také koně. Technicky vzato se koně neklasifikují jako věci, nýbrž jako zvířata, avšak v přeneseném slova smyslu se zde s nimi nezachází jako se zvířaty, ale jen jako s pouhými předměty, které utvrzují postavení osob a vytvářejí dějové kulisy. Z tohoto důvodu jsem je také zařadila do této kapitoly a nevytvářela pro ně kapitolu samostatnou. Pozici postav mohou také posilovat motivy, které jsou jim přiřknuty a ty se mohou projevit skrze nošený oděv, nebo prostřednictvím určité látky.

Prostředí je doplňováno předměty, které posilují motiv v díle, ale vytvářejí kulisy. V předchozí kapitole jsem se zabývala interiérem¹¹⁸ a v němž také předměty účelně vyplňují prostor.

4.1 Předměty posilující lidskou sféru

4.1.1 Zvířata – koně

Předchozí kapitola o postavách přinesla zjištění o stupních, do nichž se postavy člení: dav, menší skupiny a jednotlivci a dále účelově vybrané osoby. Kůň figuruje u

¹¹⁷ Při procesu čtení k dílu čtenář přistupuje se svou zkušeností z každodenního života, která mu pomáhá vyplňovat představu o vytvářeném prostoru. Například pokud se vrátím k předchozí kapitole, kde byly rozebírány postavy, znamená to, že jsou v textu zmíněny pouze rysy postavy (konkrétně u obličejové vlasy, oči, rys brady) a čtenář si z těchto „částí“ dovede složit celek na základě své zkušenosti. Ví, že když v textu není zmíněn například nos, postava ho i přesto má. Zkušenost je důležitá, ale v tomto díle je užít realismus jako hlavní směr a ten se zakládá na vytvoření prostoru založeném na podobnosti se skutečným světem. Na základě toho se dá očekávat, že v textu kromě výstavby prostoru a charakteristik postav budou také předměty.

¹¹⁸ Kapitola o prostoru, dílčí kapitola interiéry staveb.

jednotlivců, menších skupin (tři až pět lidí) a vybraných osob. S ohledem na počet osob, které užívají koně je zjevné, že se tato zvířata v textu nevyskytují příliš často. Jejich přítomnost podporuje pozici osob. Kůň danou postavu vyzvedává do výše nad ostatní (dav) a potvrzuje platnost důležitého postavení.¹¹⁹

Přítomnost koně také indikuje cestu, na kterou se osoby vydávají:

„U dvou osedlaných hnědých koní, plných uschlého i mokrého bláta, z jejichž nozder vyrážely prchavé paprsky a kotouče bělošedé páry, tratící se v navlhlem, sychravém vzduchu, stál ramenatý, nevysoký sedlák [...]. Probošt s novickou a sakristánem prchal už druhý den i druhou noc až od Blaníka hory, z Louňovického kláštera.“¹²⁰

Úryvek ukazuje na menší skupinu osob, které absolvují cestu na koních. Jednotliví koně zde nejsou blíže popisováni, jsou specifikováni pouze prostřednictvím barvy – jedná se o hnědé koně. Z textu je možno vyčíst i další informace, především odkaz na zablácenou srst a srázející se páru u nozder koní, avšak tyto detaily čtenáři o samotných koních nesdělují žádné údaje. Zablácená srst i srázející se pára fungují spíše odkazem na nevlídné počasí než popisem zvířete.

Pozice koní po boku osob i motiv cesty posilují lidskou sféru, avšak ze samotných koní nečiní nic víc než pouhé kulisy. Tento úryvek dokládá dané tvrzení: *„V tu chvíli byli všichni jízdní koně v honcích na konci placu osedláni, stáli však dosud u kolů, u bud a stanů. Ranní, chladný vítr rozvíval jejich hřívy a ohony. Jezdci stáli před koňmi na volné prostoře v řadách do čtverhranu.“¹²¹* Koně jsou tu opět pouze v pozadí, i když je úryvek na informace bohatší než ten předchozí (koně jsou jízdní – značí vytrvalost, zmínka o osedlání).

4.1.2 Oděvy

Oděvy vytvářejí spojitost se všemi stupni postav. Dav je klasifikován především podle materiální složky, kterou tvoří oblečení.¹²² U dalších dvou stupňů oblečení udává společenskou pozici postav: *„A tu se setkali s tou ženou. Byla stará. Měla hlavu*

¹¹⁹ Více informací v kapitole o postavách v dílčích kapitolách o jednotlivcích, menších skupinách a účelově vybraných osobách.

¹²⁰ JIRÁSEK, Alois. *Proti všem*. Praha: Naše vojsko, 1953, s. 10.

¹²¹ Tamtéž, s. 215.

¹²² V dílčí kapitole zabývající se davem jsou úryvky, které odkazují na platnost materiální složky.

v rouchu zavínutou, na nohou dřeváky s ovčí kůžkou nad nártem.“¹²³ Tento popis ukazuje na prostou ženu z vesnice.

Oblečení nejen odkazuje na postavení, ale je také nositelem motivu. Například postava mladé novicky¹²⁴ je známa svým bělostným rouchem: „*Jak jí sňaly zavítí s hlavy, zasvítily její uvolněné, krásné, plavé vlasy, a když jí plášť svlékaly, zhlédly bělostné roucho s pasem a s bílým škapulířem. Paní Zdena bezděky o krok ustoupila, když zhlédla řeholní šat.*“¹²⁵ V souvislosti s řeholním šatem také vystává historická platnost oděvů.

4.1.3 Látky

Látku, kterou budu rozebírat v této dílčí kapitole je také nutno brát v spojení s osobami, protože se na osoby přímo váže – krev. V kapitole o osobách byla analyzována jména v návaznosti na což jsem doložila také ženskou postavu beze jména, kterou obestírá krev prolitá za vyslovenou pravdu.¹²⁶ Pravda může být relativním pojmem, zvláště v otázce náboženství. Je to ovšem pravda, kterou se postavy snaží prosadit a právě krev zde symbolizuje utrpení prožité v důsledku jejího vyslovení. Motiv se objevuje na několika místech v díle, viz například úryvek: „*Zdena šla nedbajíc kudy. Krev, svou prolitou krev měla na mysli. Otec ji zranil do krve pro pravdu, pro poznanou pravdu, že se k ní nepokrytě přiznala.*“¹²⁷

4.2 Předměty posilující sféru prostoru

4.2.1 Prvky v krajině

Kapitola o krajině obsahuje rozbor jednotlivých krajinotvorných útvarů, které se podílejí na vytváření rozsáhlého prostoru přírody. Obvykle je krajina tvořena především jimi, ale výjimku tvoří například popis „božího znamení“ zasazeného do krajiny:

„[...] na západ směrem k Bukovsku, trčelo na mezi vymořené zimou – byloť koncem dubna – osamělé „boží znamení“, dřevěný, čtverhranný sloup s malým kovaným zrezavělým křížkem. Dřevo nachýleného sloupu bylo mokrem

¹²³ JIRÁSEK, Alois. *Proti všem*. Praha: Naše vojsko, 1953, s. 30.

¹²⁴ Více v dílčí kapitole, která analyzuje jednotlivce a menší skupiny.

¹²⁵ JIRÁSEK, Alois. *Proti všem*. Praha: Naše vojsko, 1953, s. 35.

¹²⁶ Krev prolitá za pravdu může symbolizovat také krev prolitou Ježíšem.

¹²⁷ JIRÁSEK, Alois. *Proti všem*. Praha: Naše vojsko, 1953, s. 385.

prosáklé, zčernalé; nahoře, pod samým křížkem rozlézal se po něm žlutý lišejník. Od „božího znamení“ vedle bídná cesta ještě kus polem [...].“¹²⁸

Dřevěný kříž je specifikován barvami (černou a žlutou), které mezi sebou vytvářejí kontrast a zvýrazňují tak jedinečnost tohoto útvaru v krajině. Popsán je dále přes strukturu (kříž je ze dřeva) a přes pozici, jakou zaujímá. Postup popisu je dán od konstrukce kříže (celku) k nepatrnějším detailům.

Toto „boží znamení“ představuje kulisu, která byla umístěna do prostoru za účelem dohotovení krajiny a nese také motiv, jenž opět směřuje k prvku náboženství v díle.

¹²⁸ JIRÁSEK, Alois. *Proti všem*. Praha: Naše vojsko, 1953, s. 9.

5 ASPEKTY DOTVÁŘEJÍCÍ PROSTOR, POSTAVY A PŘEDMĚTY

Středobod práce tvoří analýza popisu prostoru, postav a věcně-předmětové složky díla *Proti všem*. Při práci s těmito třemi kategoriemi vyvstaly body, které jsou shodné pro více než jednu kategorii, a z toho důvodu jsem se je rozhodla sloučit do kapitoly společné, která je objasní. Mezi složky, jež dotvářejí kategorii prostoru, postav a předmětů se řadí barevnost, velikost, emoce a vizualizace. Jednotlivé body budou blíže osvětleny v dílčích kapitolách.

5.1 Barevnost

Barevnost představuje základní prvek, který je spojován se všemi třemi analyzovanými kategoriemi. Barvy se ukazují v krajině, u postav jsou zachyceny v tělesných atributech (vlasy, vousy), ale také odhalují emoce ve tvářích lidí (například bledost). U věcně-předmětové složky barvy obvykle pomáhají rozlišovat jednotlivé předměty.¹²⁹

Barevnost sama o sobě se nemusí zdát ničím specifickým, její prvek lze najít v různých dílech. Důvodem, proč je přece jen zajímavé se zabírat touto kapitolou u Aloise Jiráska, je jeho práce se světlem a stínem, jež činí tuto zdánlivě banální věc přitažlivou. Barvy samy o sobě se mohou zdát leckdy fádní, ale v závislosti na jim přidaném světle, či stínu nabývají nového výrazu a vznikají nové odstíny. Přidání světelného aspektu dokáže podpořit barvu a navodit náladu: „*Modrá, zářící obloha se klenula nad veškerým krajem.*“¹³⁰

Světlo a stíny se nepojí dohromady pouze s barvami, ale prostřednictvím nich dochází také k propojování ploch (prostor)¹³¹: „*Všichni byli rádi, když zahlédli hrad za řekou na vysokém ostrohu hradní věže i hrad, světla na hradbách a za těmi sloupy záře, vystupující k temným nebesům.*“¹³² V uvedené pasáži z textu dochází ke spojování světlem, které proudí ze zemské plochy k ploše nebeské. Propojení ploch (prostor) vede k vytvoření celistvého prostoru v díle a také posiluje prvek plasticity. Kromě propojení ploch je z textu také znát naděje, která je vyjadřována světlými vztahujícími svou zář

¹²⁹ Všechny zmíněné body, u kterých se projevuje barevnost, se dají dohledat v kapitolách o prostoru, postavách a věcně-předmětové složce, kde jsou doloženy úryvky z díla.

¹³⁰ JIRÁSEK, Alois. *Proti všem*. Praha: Naše vojsko, 1953, s. 91.

¹³¹ Tento prvek byl uveden v kapitole o prostoru – propojování ploch (prostor) tvoří samostatnou kapitolu (kap. č. 2.1.3)

¹³² JIRÁSEK, Alois. *Proti všem*. Praha: Naše vojsko, 1953, s. 87.

k lidem. Naděje pak není jedinou emocií¹³³, jež je zprostředkovávána světly a stíny. Jejich prostřednictvím jsou zaznamenávány emoce všeho druhu: „*A v očích slzami zalitých světlo cosi jako nadšení, obdiv [...]*“.¹³⁴

Při zmínění propojování prostor také musí být řečeno, že světlo může tvořit protiklad ke stínu při přecházení z místa na místo: „*Z plného světla, ocitl se v temnosvitu chrámové prostory*“.¹³⁵ Tento prvek je kromě prostorového určení opět spjat i s emocemi, které může dané místo vykazovat.

V souvislosti s postavami stín dokáže podpořit, ale naopak také zmenšit výšku člověka: „*Stín jeho ramenaté, nevelké postavy obtloustlé, v ramenou trochu prohnuté, míhal se zpitvořen po podlaze i po zdi [...]*“.¹³⁶ Velikost postavy nemusí být stínem deformována pouze z hlediska výšky, nýbrž dokáže z ní činit karikaturu, již lze vnímat i v přeneseném slova smyslu. Stejným způsobem stín zachází i s rozměry prostoru.

5.2 Velikost

Velikost lze pojímat mnoha způsoby. V předchozí dílčí kapitole byla velikost pojata z hlediska prostoru a postav. Dále také v samostatné kapitole o prostoru uvádím rozlehlost krajiny¹³⁷ oproti striktně vymezenému prostoru interiéru. „*Prostor v literárním díle je tedy určen souborem objektů, subjektů a vztahů mezi nimi, [...]*“.¹³⁸ Podáním konkrétních (ale i abstraktních) prvků je tedy vybudováno dílo. Při pohledu na četnost popisů¹³⁹ v díle *Proti všem* vyvstává otázka, nakolik je dílo ohraničeno polem jazyka a jak je samo o sobě „velké“. Postihuje tuto „velikost“ také konečnost?¹⁴⁰

5.3 Emoce

Již v několika předchozích kapitolách jsem rozvíjela teorii o krajině v Jiráskově díle. Zmínky zazněly také k aspektu emocí. V této kapitole chci pojednat o krajině z jiného úhlu pohledu. „*Definice či pojetí krajiny je nepřeborné množství a často se navzájem*

¹³³ Emoce tvoří dílčí kapitolu níže. Tam lze najít další informace.

¹³⁴ JIRÁSEK, Alois. *Proti všem*. Praha: Naše vojsko, 1953, s. 44.; Příklad charakteristiky nepřímé.

¹³⁵ Tamtéž, s. 57.

¹³⁶ Tamtéž, 1953, s. 147.

¹³⁷ Fenomén rozlehlosti.

¹³⁸ KOMENDA, Petr, MALINOVÁ, Lenka a RICHARD ZMĚLÍK (eds.). *Místo – prostor – krajina v literatuře a kultuře*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012, s. 40.

¹³⁹ Viz samostatnou kapitolu rekonstrukce popisné linky (kap. č. 6).

¹⁴⁰ Tuto otázku jsem si položila v průběhu psaní bakalářské práce. Sice jsem zde tuto otázku nastínila, ale zanechám ji zde bez odpovědi, protože se domnívám, že odpověď na ní si žádá hlubšího studia a podnětějšího zkoumání Jiráskova díla. Bylo by však zajímavé se touto otázkou zabývat v další práci.

vylučují, nebo jsou naopak tak široké, že zahrnují téměř vše.¹⁴¹ V tomto díle je také na místě více způsobů pojetí krajiny a nyní tedy přejdu k rozboru tzv. krajiny vnitřní. Ta je utvářena osobou a překypuje emocemi. V analyzovaném díle je krajina vnitřní promítána čtenáři osobami na třetím stupni klasifikace postav, což jsou účelově vybrané osoby (například mladá novicka, Zdena). Daní jedinci zprostředkovávají čtenáři určité události formou, která se nazývá tzv. oko kamery. „Marta se nejednou dívá z uzavřené místnosti shora dolů do prostranství, kde vznikl nějaký ruch v souvislosti s pohybem válčících vojsk. Paní Zdena zase slouží jako pohybující se „kamera“ při svých pochůzkách po Táboře.“¹⁴² V díle se nachází tzv. vševědoucí vypravěč a zmíněné osoby od něj částečně v určitých chvílích přebírají jeho roli a ukazují události čtenáři skrze svou optiku. Tu ovšem tíží filtr emocí dané osoby a událost je vylíčena s citovým zabarvením:

„To, co před sebou spatřila, zajalo všecku její mysl. Až sem nic neviděla před sebou, leda jen pole a pole a na jejich konci, na obzoru, sloupy zlověstného dýmu, [...]. Nyní stanuvši na pokraji výšiny, zhlédla před sebou volnou krajinu a pod tmavým krytem dýmových mračen hořící městečko.[...] Věříc svým kazatelům, čekala zkázu se zkormoucenou, lekající se myslí. Ted' tu zhoubu viděla. Přišla z božího dopuštění, a ti tam, kteří to vše způsobili, byli od Boha k tomu určeni a sem vysláni.“¹⁴³

Přebíráním role vypravěče účelově vybrané osoby posilují pozornost čtenáře a činí dílo přitažlivějším. Rozdílnými vypravěči totiž popisy nejsou utvářeny stejným způsobem, vliv zde mají již zmíněné emoce. Při těchto výstupech se také osoby více přibližují čtenáři.¹⁴⁴

5.4 Vizualizace

V souvislosti s množstvím popisů v analyzovaném díle je podstatné se tázat, jaké povahy tyto prvky jsou, respektive na které smysly¹⁴⁵ popisované jevy působí. Při

¹⁴¹ MALURA, Jan a Martin TOMÁŠEK (eds.) *Krajina: vytváření prostoru v literatuře a výtvarném umění*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2012, s. 41)

¹⁴² JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Alois Jirásek*. Praha: Melantrich, 1987, s. 309.

¹⁴³ JIRÁSEK, Alois. *Proti všem*. Praha: Naše vojsko, 1953, s. 70-71.

¹⁴⁴ To souvisí i s tím, že se na vybraný okruh postav váže objem informací, které se o nich čtenář dozví. Viz kapitolu o osobách (kap. č. 3).

¹⁴⁵ O zapojení smyslů mluví také Stanislava Fedrová: FEDROVÁ, Stanislava: *Popis a jeho subjekt: očima pozorovatele*. In: JEDLIČKOVÁ, Alice (ed.). *O popisu*. Praha: Akropolis, 2014, s. 97.

prvním kontaktu s novým předmětem jsou objekty vnímány primárně zrakem. Líčení krajiny, charakteristika postav i konstrukce předmětů v prostoru se ukazují především jako aspekty, při jejichž zkoumání se užívá zrak. To tedy znamená, že předměty popisu bývají nejčastěji vizuální.¹⁴⁶ Jak ale mohou dokladovat v práci přiložené úryvky z díla, případně jednotlivé sekce této kapitoly, kromě vizuálního vjemu je čtenáři poskytnut i soubor složek působících na jiné smysly (například čich, hmat¹⁴⁷). Nejvýrazněji se ale projevují zvuky – vjem sluchový.

V *Proti všem* jsou zvuky používány při spojování prostorů, kdy se například píseň nese z jednoho prostoru do druhého.¹⁴⁸ Celkově „*Jiráskovu slohovou vynalézavost v románu ozřejmuje například práce s písněmi.*“¹⁴⁹ Písně zde spojují osoby, vytvářejí atmosféru, navozují náladu a jsou nositelem motivu náboženství:

„Ale jak tam vpředu, na bílém koni zanotoval slepý kněz:

„Navštiv nás, Kriste žádoucí,

Pane světa všemohoucí –,

Jako by zástupem oheň prolétl. Všichni hlavu pozvedli a muži, práčata i ženy vpadli jednohlasně zpívající: [...] Zpěv frygické toniny zněl zádumčivě, trpce, ale vanuly z něho mysl pohnutá a hluboký, nábožný duch. Tváře zpívajících se měnily.“¹⁵⁰

Náboženské písně jsou v celém textu zastoupeny. Spojují osoby a podněcují ducha bojovnosti a soudržnosti. Pro období husitství se stala nejznámější píseň *Ktož jsú boží bojovníci*. Lidé touto písní zastrašovali své nepřátele. Tato píseň se v textu také objevuje.¹⁵¹

¹⁴⁶ WOLF, Werner. *Popis jako transmediální modus reprezentace*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR v. v. i., 2013, s. 49.

¹⁴⁷ V této kapitole chci rozvést pouze předměty působící na sluch, protože ty jsou také nositelem symbolické hodnoty. Ostatky vjemy, kterými jsou právě čich a hmat, jsou k nalezení v úryvcích doložených v díle. Například viz úryvek dílčí kapitoly *emoce*, kde je obsažen kouř působící na čich. Vjem hmatu – při setkání s pasážemi popisujícími oblečení (hrubost látek).

¹⁴⁸ Viz dílčí část kapitoly *Prostor* – propojování interiéru a exteriéru.

¹⁴⁹ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Alois Jirásek*. Praha: Melantrich, 1987, s. 172.

¹⁵⁰ JIRÁSEK, Alois. *Proti všem*. Praha: Naše vojsko, 1953, s. 19.

¹⁵¹ O písních v díle *Proti všem* se zmiňuje též Jaroslava Janáčková v životopise Aloise Jirásky: JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Alois Jirásek*. Praha: Melantrich, 1987, s. 311-312.

6 REKONSTRUKTUCE POPISNÉ LINIE

Rekonstrukci popisné linky jsem vytvářela při procesu čtení díla *Proti všem*. Pro přehledné zaznamenání získaných informací jsem vytvořila tabulku, která je svou strukturou podobna horizontálnímu členění díla – tedy rozdělení tabulky do tří sekcí podle tří částí knihy (*Skonání věku*, *Kruciata*, *Boží zástup*) a následnému dělení každé části na jednotlivé kapitoly.

Konstrukce popisné linie tvoří důležitou část bakalářské práce, protože dokladuje rozložení popisných pasáží v knize a formuje podklad především pro kapitoly zabývající se analýzou prostoru, postav a věcně-předmětové složky a doplňuje kapitoly ostatní.

Při pohledu na tabulku je okamžitě znatelné, jakým způsobem je vystavěn text. První část díla (*Skonání věku*) je založena na delších popisných pasážích, přičemž se každá věnuje vybranému prvku (například postavám). Ve druhé části knihy (*Kruciata*) se popis začíná více tříštit a je znatelněji prokládán vyprávěním.¹⁵² *Boží zástup*, část třetí, se taktéž zakládá především na rozvádění dějové složky a popisy jsou zde rovněž spíše roztržštěné, ale oproti druhé části díla se zde mění poměr popisu a vyprávění.

Tabulka také odráží míru užívání druhů popisů, čímž je myšlena míra popisu prostoru, postav a věcně-předmětové složky.

Při sledování popisné složky v díle jsem mimo jiné zkoumala přechody mezi jednotlivými pasážemi. Ty jsou v tabulce též označeny a dokladují plasticitu díla. V textu se totiž neobjevují tzv. hluchá místa, která by mohla tvořit mezeru mezi jednotlivými částmi, a způsobovat tak například ztrátu orientace v informacích zanesených do díla.

Vysvětlivky k tabulce:

W – vyprávění

O – osoby

M – místa

V – věci

DP – drobné popisy ve vyprávění

¹⁵² V díle jsou použity dva slohové postupy – popisný a vyprávěcí. Bližší informace jsou k nahlédnutí v samostatné kapitole o stylistické analýze díla.

+ - pozvolné přechody

/ - tzv. hluchá místa

Část I. – Skonání věku (s. 9-117)	
I. kapitola	M + V + M + O + W + O + W
II. kapitola	O + W + O + DP
III. kapitola	O + W + O + DP
IV. kapitola	M + O + W + DP + O + M
V. kapitola	W + M + DP + W + M + O + M + DP
VI. kapitola	O + W + O + W + DP
VII. kapitola	W + DP + W + O + W
VIII. kapitola	M + O + DP + W + DP
IX. kapitola	O + DP
X. kapitola	DP + V + W + M + O
XI. kapitola	DP
XII. kapitola	W + DP
XIII. kapitola	W + DP
XIV. kapitola	W + DP + O + DP
XV. kapitola	DP + M + DP + M + DP
XVI. kapitola	M + DP
XVII. kapitola	DP + M + O + DP
XVIII. kapitola	M + O + DP + M + O + W + O + M + DP
XIX. kapitola	DP + M + O + DP
XX. kapitola	M + O + W + O + M + DP + V + W
XXI. kapitola	W + DP + W
Část II. – Kruciata (s. 121-410)	
I. kapitola	W + M + DP
II. kapitola	W
III. kapitola	DP
IV. kapitola	O + DP
V. kapitola	W + DP
VI. kapitola	W + DP
VII. kapitola	W + M + DP
VIII. kapitola	W + DP

IX. kapitola	O + DP + O + DP
X. kapitola	M + O + DP + V + DP
XI. kapitola	DP + O + DP
XII. kapitola	DP + W
XIII. kapitola	DP + W
XIV. kapitola	DP + M + DP
XV. kapitola	W + O + W
XVI. kapitola	O + DP
XVII. kapitola	W + DP
XVIII. kapitola	W + O + DP + O + DP
XIX. kapitola	DP + W
XX. kapitola	DP + O + W
XXI. kapitola	W + DP
XXII. kapitola	DP
XXIII. kapitola	M + DP + M + DP
XXIV. kapitola	DP + M + DP
XXV. kapitola	M + DP
XXVI. kapitola	DP
XXVII. kapitola	W + DP + O + W + M + DP + O + DP
XXVIII. kapitola	M + DP + M
XXIX. kapitola	DP
XXX. kapitola	DP + V + DP
XXXI. kapitola	W + DP
XXXII. kapitola	W + DP + M + DP
XXXIII. kapitola	DP + M + DP
XXXIV. kapitola	DP
XXXV. kapitola	DP
XXXVI. kapitola	W + M + DP
XXXVII. kapitola	W + DP + W
XXXVIII. kapitola	W + DP + W
XXXIX. kapitola	W
XL. kapitola	W + DP
XLI. kapitola	DP + O + DP

XLII. kapitola	DP + O + DP
XLIII. kapitola	W
XLIV. kapitola	W
XLV. kapitola	W + DP
XLVII. kapitola	DP
XLVIII. kapitola	M + O + W + DP
XLIX. kapitola	DP + W
L. kapitola	W + DP
LI. kapitola	W + DP
LII. kapitola	W + M + W
LIII. kapitola	W
LIV. kapitola	W + DP
LV. kapitola	W + DP + M + DP + O + DP
LVI. kapitola	W + DP
LVII. kapitola	DP + O + DP
LVIII. kapitola	W + DP
Část III. – Boží zástup (s. 413-459)	
I. kapitola	DP + W
II. kapitola	O + W + DP + W
III. kapitola	W + DP + O + W
IV. kapitola	W
V. kapitola	W + DP + V + DP
VI. kapitola	DP + O + DP
VII. kapitola	DP
VIII. kapitola	W + DP + M + DP + W
IX. kapitola	DP
X. kapitola	W

Tabulka 1: Rekonstrukce popisné linky.

7 HISTORIE, REALISMUS

Svět funguje na základě spolupráce různých subjektů a objektů, důležitá je i jejich konstelace. Při snaze o pochopení tohoto principu často dochází k setkání s pojmy, které definují dané skutečnosti. Jan Tlustý říká, že „[n]aše porozumění prostoru je ovlivněno kulturou, v níž vyrůstáme a jejíž symbolický systém si osvojujeme.“¹⁵³ Vše, co člověk zná, má určité označení. Jiráskovo dílo *Proti všem* pak nese označující klasifikační pojmy „historický“ a „realismus“. Jakým způsobem jsou tyto dva pojmy zakořeněny v Jiráskově díle?

Alois Jirásek nezačal svou dráhu spisovatele psaním knih s historickou tematikou, ale postupně k tomuto bodu dospěl. Jeho tvorba není jednotvárná, s přibývajícímí léty se proměňovala.¹⁵⁴ Na přelomu 19. a 20. století nastalo období názorových změn na historii, nicméně Jiráskův názor na historii a historickou literaturu zůstává poměrně konstantní a tato „názorová bouře“ ho příliš neovlivnila. Pozitivním vlivem se však mohla stát tvorba Henryka Sienkiewicze¹⁵⁵ oceněného Nobelovou cenou za historický román, což se může stát dokladem ryzosti jeho díla.¹⁵⁶ Jiráskovi námět na obsah děl s historickou náplní vnukla pravděpodobně už vysokoškolská studia – studium historie. To odráží v jeho díle¹⁵⁷ znalosti historické události samé a s tím související povědomí o dobových oděvech, zbraních atd.¹⁵⁸ Jaroslava Janáčková tvrdí, že právě „[v]ysokoškolské studium ho připravilo na práci s historickou literaturou a prameny, [...]“¹⁵⁹ Tato práce pak byla jistě nutná za účelem hlubšího průniku ke zvolenému tématu.

Působení celého díla ale není postaveno pouze na historických faktech, nýbrž stejnou měrou na uchopení životů jednotlivců¹⁶⁰ v díle zanesených. Pokušení a boj

¹⁵³ TLUSTÝ, Jan. Hermeneutika literárního prostoru. In: KOMENDA, Petr, MALINOVÁ, Lenka a Richard ZMĚLÍK (eds.). *Místo – prostor – krajina v literatuře a kultuře*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012, s. 59.

¹⁵⁴ HAMAN, Aleš. *Trvání v proměně: česká literatura devatenáctého století*. Praha: Nakladatelství ARSCI, 2010, s. 282.

¹⁵⁵ Jistě by bylo přínosné, též zajímavé, srovnání díla Aloise Jiráska a Henryka Sienkiewicze. Toto srovnání by mohlo být zdrojem možných shodných prvků v díle zmíněných autorů, popřípadě by zobrazilo míru odlišnosti. Nutností by ovšem bylo samozřejmě zvolit díla vhodná ke srovnání.

¹⁵⁶ LEHÁR, Jan. Krize historismu. In: LEHÁR, Jan a kol. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2013, s. 336-337.

¹⁵⁷ Myšleno tedy pouze analyzované dílo *Proti všem*.

¹⁵⁸ Dokladem mohou být úryvky v kapitole o postavách (kap. č. 3), kde se dané aspekty projevují.

¹⁵⁹ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Alois Jirásek*. Praha: Melantrich, 1987, s. 35.

¹⁶⁰ Viz kapitolu o postavách, 3 stupně klasifikace osob – účelově vybrané osoby (kap. č. 3.1.3).

běžného života odolává tlaku času a není možno ho ukotvit ve vybraném časovém poli. Život a strasti dnů časově nepostihnutelných se jeví o to výrazněji na pozadí jasně časově vymezené (historické) události. Na základě toho je možné říci, že „[m]omenty historické a ahistorické stojí v tak těsné blízkosti, že mezi nimi vzniká působivý kontrast.“¹⁶¹ V určitých momentech jsou totiž postavy strženy vírem vlastního bytí do té míry, že se leckdy může zdát historická událost v díle zakotvená odsunuta do pozadí. Jiráskovo dílo v souvislosti se zmiňovaným faktem¹⁶² také velice dobře charakterizuje tvrzení Aleše Hamana zanesené do knihy *Trvání v proměně* (2010): „Příznačným rysem autorova realismu v historických románech je jeho „vševědoucí“ způsob vypravěčství a syntetizace drobných epizod, v nichž se rozvíjejí osudy jedinců, s celkem epochy.“¹⁶³

Druhým určujícím znakem je realismus, který udává „rytmus“ popisům v díle objevujícím se. Jedná se o způsob, jakým jsou popisy vystavěny. Popis obvykle zprostředkovává nepřítomný předmět¹⁶⁴ a v díle *Proti všem* pod vlivem realismu jako určujícího směru jsou předměty a objekty čtenáři odkrývány především na základě reálné jevové podstaty. Ohledně tohoto prvku Zdeněk Nejedlý praví následující:

„Jen si všimněme, jak umí Jirásek vylíčit kraj, kde se jeho děj odehrává: přímo se tam ocítáme, vidíme ten kraj, i když jsme tam třeba nikdy ani nebyli. Nebo jeho osoby: už jejich postava, tvář, oblek, pohyby, vůbec vše, co dělá člověka člověkem, popíše a přímo zobrazí nám Jirásek tak, že toho člověka vidíme přímo před sebou. A což teprve jeho smýšlení, jednání, všechny ty jiné charakteristické rysy jeho postavy!“¹⁶⁵

Jistá vidina krajiny, případně postavy díla je založena na výčtovém¹⁶⁶ podávání informací o zvoleném předmětu popisu, přičemž čtenář s použitím zkušenosti ze života sám přispívá k takto reálnému zjevu daného předmětu či subjektu. U postav v díle nejsou zobrazovány jen hrdinské aspekty jejich charakteru, ale také „vady“ projevující se u každého člověka a tím vzniká dojem „reálna“ z čtenáři předkládaných entit.

¹⁶¹ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Alois Jirásek*. Praha: Melantrich, 1987, s. 309.

¹⁶² Viz kapitolu o aspektech dotvářejících prostor, postavy a věcně-předmětovou složku, kde je rozebíraná tematika též nastíněna (kap. č. 5).

¹⁶³ HAMAN, Aleš. *Trvání v proměně: česká literatura devatenáctého století*. Praha: Nakladatelství ARSCI, 2010, s. 284.

¹⁶⁴ WOLF, Werner. *Popis jako transmediální modus reprezentace*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR v. v. i., 2013, s. 29.

¹⁶⁵ NEJEDLÝ, Zdeněk. *Tyl – Hálek – Jirásek*. Praha: Československý spisovatel, 1950, s. 91.

¹⁶⁶ Dokladem jsou pak kapitoly o postavách, prostoru a věcně-předmětové složce.

Při pohledu na Jiráskem realisticky popisovanou krajinu a danou historickou událost však vyvstává otázka, jakým způsobem došlo ke spojení těchto prvků. Autor může použít libovolného literárního směru pro výjev dané události, ke každému směru se váží užité prvky a postupy. Historickou událost je možné poznat prostřednictvím knih a sesbíraných materiálů. Avšak při tomto spojení, v jehož rámci čtenáře zavede popis například do zářícího rána je otázkou, jakým způsobem mohlo dojít k popsání rána, jež autor nemohl zažít. Svou roli zde jistě sehrává nekonečná autorova fantazie, ale prostor byl dán i vtisknutím jisté ideologie. To je dáno subjektivním náhledem autora na zvolenou historickou událost. Další otázka vyvstává právě na základě zmíněným zářícím ránem, které autor vzdálený několik století od historické události nemohl vidět – jakým způsobem tedy popis konstruoval? Jakým výjevem se nechal inspirovat¹⁶⁷ pro vytvoření zrovna takového obrazu zmiňovaného zářícího rána? Jaroslava Janáčková kupříkladu mluví o inspiraci krajinou rodného Hronova.¹⁶⁸

Pokud je zmiňován život osob v díle, je tím také započata možná rozprava o tempu v Jiráskově *Proti všem*. Též je částečně nastíněna v kapitole o stylistické analýze v bodu, kdy mluvím o rozsáhlosti popisné složky. „*Tempo v Jiráskově epopeji se zpomaluje také zachycováním vnitřního rozpoložení postav.*“¹⁶⁹ Tato složka je navázána na výše analyzovanou tematiku zobrazení života jedince na pozadí historické události. Je pravdou, že tempo díla je do jisté míry zpomalováno zařazením pocitové složky osob, nicméně tento fakt způsobuje skutečný pohled na život. Byť je historické podloží života neopomenutelné, zaběhnutý řád lidského života se kvůli tomu nezmění.¹⁷⁰ Vázání jednotlivých složek na sebe navzájem též podporuje plasticitu díla. „*Pro Jirásku neméně důležitý byl také ohled na čtenáře. Ten měl být epickou šíří a „úplností“ obrazu přesvědčen, že fikce, která se mu nabízí je obraz nevymyšlený, vzatý či odpozorovaný přímo ze života.*“¹⁷¹

¹⁶⁷ V bakalářské práci se zabývám analyzováním popisné složky v díle Aloise Jiráska a vybrané dílo zkoumám z hlediska postavení popisu v díle (jak jsou popisy umístěny, tvořeny, co vypovídají apod.) Na popisnou složku by se však dala pozornost zaměřit i jiným způsobem – průzkumem možných míst, či uměleckých děl, které mohly být Aloisi Jiráskovi inspirací při vytváření popisných pasáží. Taktéž by bylo zajímavé prozkoumat autory, kteří se inspirovali Jiráskovými texty a na základě nich vytvářeli ilustrace k dílům. K tomuto zkoumání by byla vhodná například kniha *Dílo Aloise Jiráska v české ilustraci*: KVĚT, Jan. *Dílo Aloise Jiráska v české ilustraci*. Praha: Výtvarné nakladatelství Orbis, 1953.

¹⁶⁸ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Alois Jirásek*. Praha: Melantrich, 1987, s. 81.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 320.

¹⁷⁰ Další podklady pro analyzovaný bod práce se nacházejí v kapitole o postavách (kap. č. 3) a o aspektech dotvářejících prostor, postavy a věcně-předmětovou složku díla (kap. č. 5).

¹⁷¹ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Alois Jirásek*. Praha: Melantrich, 1987, s. 387.

Historická událost, lidské životy, popisy krajiny – to vše skládá dohromady obraz, který svou majestátností volá po čtenářově pozornosti.

A na závěr této kapitoly bych chtěla předložit krásnou myšlenku, kterou pronesl F. M. Bartoš o díle Jiráskově a která přesně vystihuje též analyzované dílo: „*Tak vznikly tyto obrazy podivuhodné krásy, jaké historikovi zůstanou asi navždy nedostižné, které však, podaří-li se kdy zlomiti kletbu jejich tajemství, značně k tomu jistě přispějí. Bude snad nutno jíti leckde cestami jinými, vždy však směrem, který zde udal básník.*“¹⁷²

¹⁷² BARTOŠ, F. M. Po stopách Jiráskova předhusitství a husitství. In: HÝSEK, Miroslav a Karel B. MÁDL (eds.). *Alois Jirásek: sborník studií a vzpomínek na počest jeho sedmdesátých narozenin*. Praha: Nakladatelství J. Otto, spol. s r. o., 1921, s. 20.

8 POETIZACE JIRÁSKOVA DÍLA

Rozbor motivů, které se v textu ukrývají, je důležitý, nicméně je též nutná práce s textem jako celkem. Není totiž možné pracovat s konstrukcí díla bez toho, aby bylo přihlédnuto ke „stavebnímu materiálu“, jež byl při výstavbě díla použit. Tím je zde jazyk a z toho důvodu bude obsahem následující kapitoly práce s jazykem v analyzovaném díle.

Při prvním setkání s textem díla *Proti všem* to není obsah, nýbrž jazyk, který na sebe strhává pozornost. Jako doklad poslouží převážně počáteční věty kapitol, které užitými výrazy nutí čtenáře, aby se nechal nést silou a zvukem jazyka. Příkladem takovýchto vět mohou být slova úvodní kapitoly díla, jež seznamuje čtenáře s krajinou: „*Po šíru daleku, pod jitřním nebem, pole a pole; tmavohnědé ouhory, zelenavé lány mladistvého osení, měkkoty nasáklé včerejším deštěm. Jich nesčíselné brázdy sbíhaly se do dálky a splývaly v jednu spoustu hrud jakoby v rozčeřené, hlinité jezero.*“¹⁷³ V textu je kromě informací o krajině zachycen také znatelný rytmus. Při pohledu na uvedený úryvek je zřejmé, že charakteristickým rysem Jiráskova díla bude poetizace textu. Ta je utvářena použitím nevšedních slov a slovních spojení. Leckdy však může být takto vystavěný text čtenářem považován za určitou deformaci a to může ztížit proniknutí do děje.

„*Umělecké literární dílo jakožto znak zprostředkující komunikaci mezi autorem a čtenářem přináší [...] informaci velmi složitou.*“¹⁷⁴ Na první pohled je informace do textu vložena složitě zkomponována, při bližším zamyšlení ale dochází k převedení slov do obrazů ukrytých ve slovech. Kromě rytmizace je v textu zřetelná i jistá patetizace.¹⁷⁵

¹⁷³ JIRÁSEK, Alois. *Proti všem*. Praha: Naše vojsko, 1954, s. 9.

¹⁷⁴ HRABÁK, Josef. *Úvod do teorie verše*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1955, s. 18.

¹⁷⁵ V této bakalářské práci přináší tato kapitola pouze doplňující informace ke kapitolám předchozím. Téma zanesené do kapitoly by ovšem zasloužilo být více rozvedeno, nicméně je poměrně obsáhlé a bylo by možno o něm napsat samostatnou práci. Tuto kapitolu tedy z toho důvodu nechám otevřenou pro případný další výzkum.

ZÁVĚR

Cílem této bakalářské práce je uchopení a zpracování způsobu užití popisné složky v díle *Proti všem*. Autor díla Alois Jirásek je znám především jako tzv. autor školní četby a mezi jednu z jeho nejčtenějších prací patří *Staré pověsti české*. Je to však také autor, jehož práce s postupem let nabývala nového rázu a získávala na kvalitě vlivem jeho narůstajících zkušeností. Analyzované dílo je pak jednou z knih nesoucí tematiku husitských válek a po století se rozmáhajícího boje o víru a náboženství. Téma je velmi umně zpracováno a způsob uchopení dané historické události je dozajista poznamenán studiem dějin a také prací s historickými prameny.

Bakalářská práce je rozpracována teoreticky, ale obsahuje též praktickou část a tyto dva oddíly pak nejsou striktně odděleny, ale prolínají se v rámci jednotlivých kapitol. Nejprve je předestřen celek a posléze kapitola ústí v analýzu konkrétnějších jevů.

Popis, ale také další prvky v díle musí být viděny v souvislosti s tím, jakou funkci vykonávají a čeho je jimi dosahováno. Nelze zaměřit pohled pouze na jednu složku samotnou, protože i přes možnou podobu nicotného zapojení bude tato složka vždy figurovat v kontextu s ostatními. Proto u tak velkého díla, jakým je Jiráskovo *Proti všem* nelze nevidět jisté přesahy a to, co je jimi působeno. Předkládaná práce je tedy tvořena množstvím kapitol, jež stojí na různých stupních pozornosti, která jim musí být věnována, a jednotlivé kapitoly na sebe v této spojitosti též navazují. Nejdůležitější kapitoly tvoří rozbor prostoru, postav a věcně-předmětové složky. Na tyto kapitoly navazují další, které podávají doplňující informace a dále rozvíjejí hlavní text bakalářské práce. V tomto pořadí budou nyní shrnovány výsledky analýzy.

Kapitola zabývající se prostorem zobrazila zprvu obecné informace týkající se prostředí díla. U Aloise Jiráska tento aspekt tvoří velice důležitý bod, prostor je zde důmyslně vykonstruován. Specifická je jeho práce s plochami – plochou nebeskou a zemskou. Plocha nebeská je nositelem abstraktních motivů v protikladu k ploše zemské, která je zatížena konkrétními aspekty. Dá se říci, že práce s plochami zrcadlí základní prvky díla, kterými jsou náboženství a důraz na člověka. Každá z ploch pak odráží jeden bod (plocha zemská nese člověka a ta nebeská odráží božský aspekt). Dochází zde k častému propojování a to nejen lidu s náboženstvím, ale také ploch a samozřejmě spojení mezi jednotlivými místy Jiráskem konstruovaného světa. Nejvyšší podíl popisů

nese krajina. Alois Jirásek během popisu pracoval s představou české krajiny vytvářející místo pro husitské hnutí. Fakt, že v díle pracuje s krajinou, je stejně důležité jako práce s postavami. Bez práce s místem by dílu chyběl jeden velice důležitý prvek. Krajina je utvářena základními krajinotvornými prvky a ty jsou zase čtenáři předkládány formou výčtu. Prvkům v krajině je pak obvykle přisuzováno určité spektrum vlastností. Určité popisy mohou připomínat mapování terénu spíše než budování malebné krajiny. Co však krajinu v díle činí důležitou je především jí přisuzovaná rozlehlost. Pro potřeby bakalářské práce jsem nazvala tento jev „fenomén rozlehlosti“. Alois Jirásek při práci s krajinou popisy vede dále než by v danou chvíli mohlo být potřeba a je tím vytvářeno povědomí i těch místech, která jsou dalece vzdálená tomu, na němž se postavy v doprovodu čtenáře nacházejí. Povědomí o tom, že se postavy pohybují ve velkém prostoru, indikuje vědomí o velikosti české krajiny obecně. Je také možným činitelem zvětšování vyjevované historické události.

V díle je dán důraz na nižší společenské třídy lidí a to vysvětluje obrat ke krajině a vesnici. Vesnice (město též), stejně jako krajina, je také popisována především formou výčtu. Čtenáři jsou předkládány jisté prvky, prostřednictvím nichž je konstruována představa o celku. Podobně jako tomu bylo u zobrazení ploch, kde každá nesla motiv díla (člověk, náboženství) projevující se na dané ploše, i zde je možno vidět toto členění. Formou výčtu je čtenáři podáno povědomí o vesnici (městě) a dominantu pak tvoří kostel. Ten se vždy nachází uprostřed prostranství a je popsán detailněji než okolní budovy. Důraz zrovna na budovu kostela opět může nést výrazný prvek náboženství a domy jako symbol člověka nesou skromnější atributy. Dále pak kapitola o interiérech by se nemusela zdát významnou, nicméně při poskytovaném popisu vnitřních prostorů stavby stále dochází k propojení s exteriérem, a tedy navázání na okolní prostředí (krajinu). Interiéry jsou oproti rozlehlosti krajiny striktně uzavřené a sevřenost tohoto prostoru je posilována popisem podlahy, stěn i stropu, byť ten je zmíněn skromněji. U všech prvků, které vytvářejí prostor v díle, je zřetelně pocíťována plastičnost. Alois Jirásek na sebe navázal všechny články a ty vytvářejí ničím neporušenou síť připravenou pro ostatní komponenty díla, kterými jsou hlavně osoby a věcně-předmětová složka. Prvek plastičnosti zabraňuje vzniku tzv. hluchých míst, jež by mohla působit ztrátu návaznosti děje a zmatení čtenáře. Plasticita odkazuje ke kvalitě budovaného světa.

Druhou významnou kapitolu tvoří práce s postavami. V díle se nachází mnoho postav a ty se pak člení do tří stupňů klasifikace osob. První stupeň tvoří dav, který je

obvykle kulisou vytvářející náležitě pozadí emoční, případně materiální (zobrazované oděvy). Osoby na tomto stupni jsou charakterizovány skrze výčet vlastností, jako tomu bylo u popisu krajiny. Informace o nich uvedené zobrazují postavu a oděv v bodech, ze kterých si čtenáře následně se zapojením získaných životních zkušeností vytvoří celek. Jednotlivci a menší skupiny tvoří stupeň další a je jim věnována vyšší míra pozornosti. Jsou důležití pro tok textu a jsou nositeli hodnot. Taktéž jsou zobrazeni skrze výčet vlastností, ale ty jsou jiného charakteru. Účelově vybrané osoby (třetí stupeň klasifikace) pak vytvářejí nosnou osu díla. Pozornost je věnována hlavně jejich soukromému životu a ten pak tvoří osu díla. Na pozadí jejich života pak lze vidět historickou událost v díle zobrazenou. Tyto osoby také částečně přebírají od vševidoucího vypravěče jeho pozici.

Věcně-předmětová složka díla doplňuje sféru prostoru a postav – jsou zde tedy předměty doplňující sféru prostoru (prvky v krajině) a sféru osob (koně, oděvy a látky – například krev). Obvykle jsou jimi vystavovány kulisy. Jsou též nositeli různých motivů, především ale náboženského.

Do bakalářské práce jsem také zařadila kapitolu zabývající se stylistickou analýzou, jelikož předestírá prvky ze struktury celého díla a také podává základní informace ke kapitolám o prostoru, postavách a věcně-předmětové složce díla. Slouží ale hlavně jako teoretické zázemí rozboru.

Barevnost, velikost, emoce a vizualizace předkládá kapitola o aspektech doplňujících dílo. Barevnost není pojímána jen sama o sobě, navíc také je sem zahrnuta práce se světlem a stínem. Světlo a stín nejen mění a rozvíjí barevnost v díle, ale udává propojení mezi prostory (obvykle interiérem a exteriérem) a plochami. Též zobrazuje emoce. Ty jsou jinak pojímány hlavně skrze postavy, které vytvářejí osu díla svými osobními životy a prolíná se zde vnitřní a vnější krajina. Velikost je zkoumána z hlediska možného přesahu díla. Dílčí kapitola o vizualizaci zohledňuje práci se smyslem zraku. V díle jsou taktéž zapojeny sluchové vjemy. Podílí se na velikosti zobrazovaného prostoru, na propojování míst, nesou motiv náboženství.

Nosnou kapitolou bakalářské práce je rekonstrukce popisné linie. Zde se nachází tabulka ukazující rozmístění a množství popisů v díle. Zkoumány byly i přechody mezi jednotlivými popisy za účelem nalezení možných tzv. hluchých míst, ale jak dokázal výzkum, ta se v textu nenachází. Tabulka tedy není pouze mapováním popisu, ale i dokladem plasticity *Proti všem*.

Doplňující kapitulu představuje dále rozbor poetizace díla a krátké pojednání o historii a realismu. Oba texty jen rámcově pojednávají o analyzovaném díle a dokreslují jeho strukturu.

V bakalářské práci jsem hodnotila a zkoumala popisnou složku, ale dostala jsem se taktéž k mnoha motivům a prvkům, na základě nichž vyvolává Jiráskův text *Proti všem* mocný dojem. Toto dílo by mohlo být předmětem několika dalších prací, jejichž cílem zkoumání by kupříkladu mohla být poetizace textu, která je v mé práci nedořešena vlivem rozsáhlosti tématu.

SEZNAM OBRÁZKŮ A TABULEK

Obrázek 1: Plocha nebeská a zemská.....	19
Obrázek 2: Fenomén rozlehlosti a pozice čtenáře.....	23
Obrázek 3: 3 stupně klasifikace postav.....	30
Tabulka 1: Rekonstrukce popisné linky.....	51

LITERATURA

Primární

JIRÁSEK, Alois. *Proti všem*. Praha: Naše vojsko, 1954.

Sekundární

ČECHOVÁ, Marie a kol. *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, a. s., 2011.

DVORSKÝ, Ladislav. *Kapitoly o popisu*. Praha: Vydavatelství a nakladatelství Novinář, 1988.

HAMAN, Aleš. *Trvání v proměně: česká literatura devatenáctého století*. Praha: Nakladatelství ARSCI, 2010.

HAVRÁNEK, Bohuslav a Alois JEDLIČKA. *Stručná mluvnice česká*. Praha: Nakladatelství Fortuna, 2002.

HRABÁK, Josef. *Úvod do teorie verše*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1955.

HÝSEK, Miroslav a Karel B. MÁDL (eds.). *Alois Jirásek: sborník studií a vzpomínek na počest jeho sedmdesátých narozenin*. Praha: Nakladatelství J. Otto, spol. s r. o., 1921.

CHLOUPEK, Jan a kol. *Stylistika češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991.

JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Alois Jirásek*. Praha: Melantrich, 1987.

JEDLIČKOVÁ, Alice (ed.). *O popisu*. Praha: Akropolis, 2014.

JEDLIČKOVÁ, Alice. *Zkušenost prostoru: vyprávění a vizuální paralely*. Praha: Academia, 2010.

KOMENDA, Petr, MALINOVÁ, Lenka a Richard ZMĚLÍK (eds.). *Místo – prostor – krajina v literatuře a kultuře*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012.

LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. Jinočany: Nakladatelství H & H Vyšehradská, s. r. o., 2002.

LEHÁR, Jan a kol. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2013.

MALURA, Jan a Martin TOMÁŠEK (Eds.) *Krajina: vytváření prostoru v literatuře a výtvarném umění*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2012.

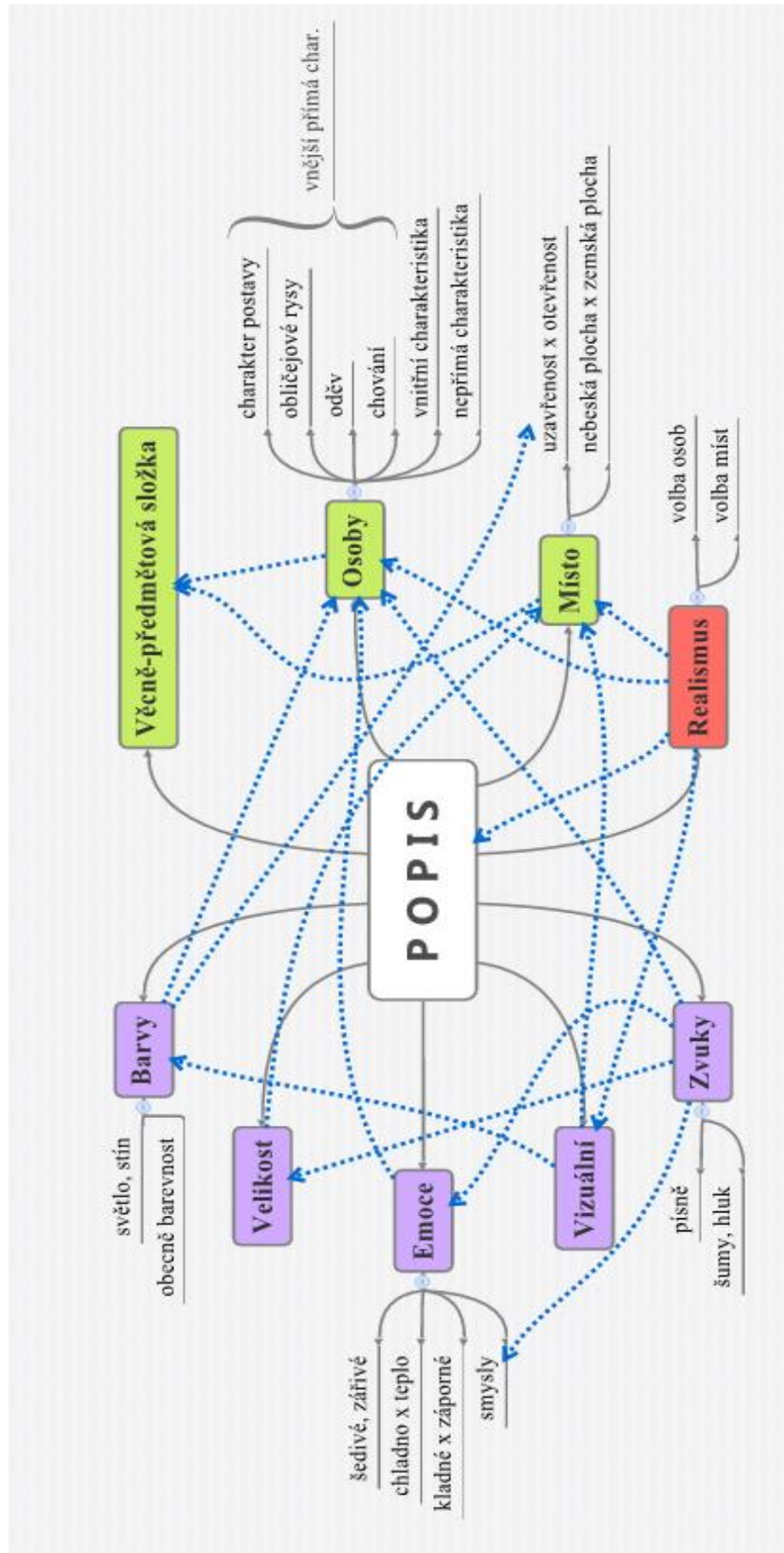
NEJEDLÝ, Zdeněk. *Alois Jirásek a společenský význam jeho díla*. Praha: Československý spisovatel, 1951.

NEJEDLÝ, Zdeněk. *Tyl – Hálek – Jirásek*. Praha: Československý spisovatel, 1950.

TUREČEK, Dalibor. *České literární romantično: synopticko-pulzační model kulturního jevu*. Brno: Host, 2012.

WOLF, Werner. *Popis jako transmediální modus reprezentace*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR v. v. i., 2013.

PŘÍLOHA

Vysvětlivky:

červená barva značí literární směr díla

fialová barva odkazuje na prvky udávající ráz díla

zelená barva udává základní body analýzy